

7109

T.C.

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

KAMU HARCAMALARI-İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİNİN

TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ

T. C.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

7109

Y Ü K S E K L İ S A N S T E Z İ

Ahmet ULUSOY

Temmuz - 1989

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

KAMU HARCAMALARI-İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİNİN

TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ahmet ULUSOY

Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde

"İktisat Yüksek Lisans"

Unvanının Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 06.07.1989

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 21.07.1989

Tez Danışmanı : Y.Doç.Dr. Osman PEHLİVAN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Hasan ÖZYURT

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Ömer GÜRKAN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Ersan BOCUTOĞLU

Temmuz-1989

TRABZON

İ Ç İ N D E K İ L E R

İÇİNDEKİLER.....	I
TABLolar LISTESİ.....	V
ŞEKİLLER LISTESİ.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARININ TANIMI VE GELİŞİMİ

1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI.....	5
1.1. Tanımı.....	5
1.2. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması.....	9
1.2.1. Reel Harcamalar-Transfer Harcamaları.....	10
1.2.2. Cari Harcamalar-Yatırım Harcamaları.....	14
1.2.3. Verimli-Verimsiz Harcamalar Sınıflandırılması.....	15
1.3. Kamu Harcamalarının Sınırları.....	17
2. KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ.....	19
2.1. Kamu Harcamaları Hakkında Klasik Görüş.....	19
2.2. Kamu Harcamaları Hakkında Modern Görüş.....	23
2.2.1. Keynezyen Görüş.....	23
2.2.2. Arza Dayalı İktisat Görüşü(Supply Side Economics).....	28
3. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞI.....	30

3.1. Gerçek Artış Nedenleri.....	31
3.1.1. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişiklikler.....	32
3.1.2. Savaş ile Savunma Harcamalarındaki Artışlar.....	32
3.1.3. Teknolojik Nedenler.....	33
3.1.4. Sosyal Nedenler.....	34
3.2. Görünüşte Artış Nedenleri.....	35
3.2.1. Para Değerinin Düşmesi.....	35
3.2.2. Bütçe Usullerinin Değişmesi.....	36
3.2.3. Ülke Yüzölçümü ve Nüfusun Artması.....	36
3.3. Kamu Harcamalarının GSMH'ya Oranı.....	37
3.4. Kamu Harcamalarının Gelir Esnekliği.....	39
3.4.1. Gelir Elastikiyeti Konusunda Yapılan Deneysel Araştırmalar.....	41
3.5. Geniş Bir Uluslararası Süreçte Gelir ile Harcama Arasındaki Nedensellik ilişkisinin Deneysel Analizleri.....	42
3.5.1. Sonuçları Değerlendirilmesi.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARININ İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1. İKTİSADİ BÜYÜME.....	47
1.1. Tanım.....	47
1.2. Büyümenin Ölçülmesi.....	48
1.3. İktisadi Büyümeye Etki Eden Faktörler.....	49

1.4. Gelişen Ekonomiler için Bazı Modeller.....	50
1.4.1. Keynesgil istikrarsız Büyüme Modelleri:	
Harrod-Domar.....	50
1.4.2. Neo-Klasik istikrarlı Büyüme Modelleri:	
Solow, Swan.....	51
2. DEVLET SEKTÖRÜ ÇARPANLARI.....	54
2.1. Kamu Harcamaları Çarpanları.....	54
2.2. Vergi Çarpanı.....	57
2.3. Denk Bütçe Çarpanı.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARI-İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ

1. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ.....	62
1.1. Kamu Harcamalarının GSMH'ya Oranının Gelişimi....	63
1.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı.....	73
1.3. Türkiye'de Son 9 Yıllık Dönem içindeki Kamu Harcamalarının GSMH ile ilişkisinin Analizi.....	76
2. DIŞ ÜLKELERDE KAMU HARCAMALARI.....	80
2.1. Sanayileşmiş Ülkeler.....	80
2.2. Diğer Ülkeler.....	81

2.3. Bazı Dış Ülkelerde Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı.....	82
3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	84
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	95

T A B L O L A R L İ S T E S İ

TABLO	1:Kamu Harcamalarının Milli Gelir içindeki Payı (1927-1967).....	63
TABLO	2:Kamu Harcamalarının GSMH içindeki Payı (1970-1982).....	64
TABLO	3a:Sabit ve Cari Fiyatlarla GSYİH (1980-1987).....	68
TABLO	3b:Sabit ve Cari Fiyatlarla GSMH (1980-1988).....	69
TABLO	4a:Cari ve Sabit Fiyatlarla Kişi Başına GSYİH (1979-1987).....	69
TABLO	4b:Cari ve Sabit Fiyatlarla Kişi Başına GSMH (1979-1988).....	69
TABLO	5:Kamu Harcamaları ile GSMH ilişkisi(1979-1988)...	70
TABLO	6:Sabit Fiyatlarla Kamu Harcamaları ve GSYİH iliş- kisi (1979-1987).....	71
TABLO	7:Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı(1970-1982).	73
TABLO	8a:Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı(1983-1988).	74
TABLO	8b:Ekonomik Ayırımı Göre Ödeneklerin Toplam için- deki Payı (1983-1988).....	74
TABLO	9:Sanayileşmiş Ülkelerde Kamu Harcamalarının GSYİH içindeki Payı.....	80

TABLO 10a:Gelişmekte Olan Ülkelerde Harcamalarız Ekonomik Ayırımı.....	82
--	----

TABLO 10b:Gelişmiş Ülkelerde Harcamaların Ekonomik Ayırımı.....	83
---	----

Ş E K İ L L E R L İ S T E S İ

ŞEKİL 1:Toplam Harcamalar ve Milli Gelir Eşitliği.....	61
ŞEKİL 2:Kamu Harcamaları ve GSMH Artış Yüzdesi.....	65
ŞEKİL 3:Kişi Başına GSYİH ve Kişi Başına Kamu Harcamaları.....	72
ŞEKİL 4:Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı.....	75

GİRİŞ

Kamu Harcamalarının ekonomideki yerinin önemi 1929 ekonomik krizinden sonra daha iyi anlaşılmış ve ancak 1950'lerden sonra bu konuda kapsamlı çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Kamu harcamaları genel olarak devletin yaptığı

harcamalar şeklinde tanımlanabilir. Burada ki devlet kapsamına merkezi hükümet teşkilatı, mahalli idareler ve buna bağlı taşra birimleriyle kamu iktisadi teşekkülleri girmektedir. Toplumun refahını yükseltmek için yapılan kamu harcamaları genellikle siyasi organların yetkileri dahilinde belirlenen amaçlar doğrultusunda yapılmaktadır.

Kamu harcamalarının asıl kaynağı toplumu oluşturan bireylerden toplanan vergi ve benzeri gelirlerdir. Toplum üyeleri daima daha fazla kamu hizmeti talep ederler. Daha fazla kamu hizmeti demek devletin daha fazla vergi alması demektir. Oysa bireyler vergi yüklerinin artırılmasından yana değil azaltılmasından yanadırlar. Demokratik parlamenter yönetim sistemini benimsemiş olan ülkelerde yönetim seçimle işbaşına gelir. Seçmenlerine daha fazla kamu hizmeti sunma arzusu içerisinde bulunan hükümetler ekonomik istikrar içinde bu arzuyu gerçekleştirmek için daha fazla vergi almak mecburiyetindedirler. Artırılan vergi yükü ise seçmen kitlenin pek benimseyebileceği bir şey değildir. İşte bu durum bir çelişki arz etmektedir.

Devlet idaresini elinde bulunduranların en büyük arzusu kamu hizmetlerini artırmak, bu hizmetleri geniş kitlelere yaymak, yani toplum refahını yükseltmek yanında ekonomik istikrar ve istihdamı da geliştirmektir. Bu amaca devlet,

ancak kamu harcamaları vasıtasıyla ulaşabilir.

Bu çalışmada asıl amaç, kamu harcamalarıyla devletin ekonomik hedeflerinden biri olan iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin varlığını araştırmaktır.

Konu önce teorik yönleriyle ele alınmış, daha sonra Türkiyede'ki kamu harcamaları seyri ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki analitik olarak incelemeye çalışılmıştır.

Konu 3 bölümde incelenmiştir. "Kamu Harcamalarının Tanımı ve Gelişimi" başlığını taşıyan birinci bölümde kamu harcamalarının tanımı ve sınıflandırılması, kamu harcamalarının sınırları, kamu harcamalarının tarihi seyri ve kamu harcamaları hakkındaki klasik ve modern yargılar üzerinde durulmuştur. Bu arada kamu harcamalarının görünüşte ve gerçek artış sebepleri incelenmiş, kamu harcamalarının GSMH içerisindeki payının gelişimi çeşitli ülkeler itibarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

"Kamu Harcamalarının İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi" başlığını taşıyan ikinci bölümde, iktisadi büyüme kavramı, iktisadi büyümeye etki eden faktörler, büyüme modelleri, kamu harcamalarının çarpan etkileri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde "Türkiye'de Kamu Harcamaları-İktisadi Büyüme İlişkisi" ele alınmıştır. Türkiye'de kamu harcamalarının gelişimi, özellikle kamu harcamalarının GSMH

içindeki payının değişimi incelenmiş, Türkiye'de kamu harcamalarının görünüşte ve gerçek artış nedenleri araştırılmıştır.

Bu bölümde kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasında bir ilişkinin olup olmadığı analitik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARININ TANIMI VE GELİŞİMİ

1. KAMU HARCAMALARININ TANIMI VE SINIFLANDIRILMASI

1.1. Tanım

Kamu harcamaları, kısaca bütceden yapılan harcamalar olarak tanımlanabilir. Toplum ihtiyaçlarını karşılamak için vergilerle ve diğer yollarla devlet tarafından sağlanan gelirin bütceden ödenek olarak ayrılması şeklinde de tanımlanabilen kamu harcamaları, zaman içerisinde sürekli artma eğilimi göstermektedir.(1)

Kamu harcamaları, yasalarla harcama yetkisi almış kişiler tarafından yapılır. Ayrıca harcamaların yasal olarak belirlenmiş süreç içinde gerçekleştirilmesi de gerekir.(2)

(1) BULUTOĞLU K., Kamu Ekonomisine Giriş, 2.Basım, Temat Y. İstanbul, 1977, s.189-190

(2) SAYAR N.S., Kamu Maliyesi, İ.İ.T.İ.A., Nihat SAYAR-Yayın Yardım Vakfı Yayınları No:256, Sermet Matbaası, İstanbul, 1975, s.26-27

Asıl amacı toplumun ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olan kamu harcamaları, önemli ekonomik ve sosyal etkilere de neden olabilmektedir.Devlet kamu harcamalarını çeşitli amaçlar için bir maliye politikası aracı olarak kullanmaktadır. Kamu harcamalarının miktarı, niteliği, alanı ve kapsamı üzerinde ayarlamalar yapılması suretiyle devlet, mali nitelikteki fonksiyonları yanında ekonomik ve sosyal fonksiyonlarını gerçekleştirici nitelikte etkiler meydana getirebilmektedir.

Devlet kamu gelirleri aracılığıyla milli gelirin önemli bir kısmını ekonomiden çekmek ve kamu harcamaları yoluyla tekrar ekonomiye aktararak yukarıda değinildiği gibi önemli sosyal ve ekonomik etkiler meydana getirir.

Kamu harcamaları dar veya geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda kamu harcamaları; merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan harcamaları ifade etmektedir. Geniş anlamda kamu harcamaları ise; merkezi idare harcamalarını, devletin ve yerel kuruluşlarının iktisadi girişimleri ve sosyal güvenlik hizmetleri dolayısıyla yüklendiği harcamaları kapsamaktadır. Bu harcamalar her ülkede değişen yapıya sahiptir.(1)

(1) AKDOĞAN A., Kamu Maliyesi, Gazi Üniversitesi, iİBF. Yayın No:34, Ankara, 1987, s.52-53

Kamu harcamalarının miktarı, niteliği, alanı ve kapsamı üzerinde ayarlamalar yapılması suretiyle devlet örgütü ve yerel yönetimlerin yaptıkları harcamalar kamusal harcamalar olarak nitelendirilmektedir. Yani, genel bütçeye dahil merkezi yönetim ve bağlı dairelerin, yerel yönetim ve katma bütçeli dairelerin harcamaları dikkate alınmaktadır.

Siyasal olarak yapılan devlet müdahalesi ile beraber ticari ve sınai faaliyetlerin de dikkate alınması geniş kapsamlı kamu harcamaları kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bu boyutlar altında " kamu tüzel kişilerin, gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerininkine benzer koşullar altında" yaptıkları harcamalar yani KIT'de yapılan harcamalar da kamusal nitelik kazanmaktadır. Ayrıca Sosyal Güvenlik Kurumları (Emekli Sandığı, SSK) ve kamunun özel işletmelerin sermayesindeki payı ne olursa olsun dikkate alınması gerekir. Devletin oluşturduğu tüm kamusal fonların incelenmesi ile kamu harcamalarının ekonomik ve sosyal hayattaki yeri ve önemi belirlenebilir.

Fakat, geniş kapsamlı kamu harcamalarının sınırlarını belirlemede karşılaşılan zorluklar; özel kesimin finansmanında kamu payının net olarak ortaya konulamaması ve fon akımlarının sağlıklı olarak belirlenememesi dar kapsamlı kamu harcamaları kavramının kullanılmasını gerekli kılmaktadır.(1)

(1) SÖNMEZ S., Kamu Ekonomisi Teorisi, Teori Yayınları, Ankara 1988, s.5-6

Nitekim, Brown ve Jackson'a göre:

i- Kamu sektörü ile ilgili, bürçede yer alıp üretilen mal ve hizmetlerin maliyeti kamu harcamaları olarak kabul edilmelidir. Başka bir deyimle, kamu sektörü ile ilgili hesaplardaki harcamalar söz konusudur.

ii- Kamunun aldığı kararlar sonucu özel sektörde gerçekleşen harcamalar kamusal nitelikli değildir.

Yukarıdaki yaklaşıma göre harcamaların ancak kamu bütçesinde yer alanları kamusal kabul edilmektedir. Bu da kamu harcamalarının dar kapsamlı olarak ele alınmasının gerektiğini ifade etmektedir.(1)

Devletin ekonomik ve sosyal yaşam içerisindeki fonksiyonlarına bağlı olarak ülkeden ülkeye önemli farklılıklar arz eden kamu harcamalarının ölçülmesinde değişik uygulamalardan faydalandığı görülmektedir. İlk olarak, kamu harcamalarının dar anlamda mı yoksa geniş anlamda mı ele alınacağı belirlenmelidir.

Günümüzde kamu harcamalarının ekonomi içerisindeki etkilerinin analizinin yanı sıra özellikle makro açıdan yararlanılan en belirgin yöntem; toplam kamu harcamalarının milli gelirin bir oranı olarak ifade edilmesi ve milli gelir içindeki payının zaman süresince oransal olarak gözden geçirilmesidir.(2)

(1) BROWN,G.V., Jackson, P.M., Public Sector Economics, Oxford, 1980

(2) AKDOĞAN A., a.g.e.,s.53

1.2 Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamalarının kapsam ve içerik yönünden sınıflandırmaya tabi tutabilmek için öncelikle kaynak dağıtımının ve üretimin dört şekilde gerçekleştirilebileceğini dikkate almak gerekir;

- i- Kamu tarafından üretilen ve bedelsiz olarak dağıtılan mal ve hizmetler,
- ii- Özel firmalar tarafından üretilen ve kamu tarafından bedelsiz olarak dağıtılan mallar ve hizmetler,
- iii-Kamu tarafından üretilen ve piyasada bedel karşılığı satılan mallar ve hizmetler,
- iv-özel firmalar tarafından üretilip piyasada satılan mallar ve hizmetler.

Aralarında belirgin farklılıklar olmasına rağmen yukardaki ilk üç üretim ve dağıtım kamu sektörü ile ilişkilidir. Nitekim R.Musgrave ilk iki dağıtım ve üretim biçimini kamusal arz, üçüncüsünü ise kamusal üretim sınıfına sokmaktadır.(1) Kamusal arz, kamusal üretime göre daha geniş kapsamlı bir kavramdır. Nitekim mal ve hizmetler tüketiciye bütçe kanalıyla bedelsiz olarak sunuluyorsa kamusal arz söz konusu olmaktadır.

(1) MUSGRAVE R.A., MUSGRAVE P.B., Public Finance in Theory and Practice, 2.Edition, Mc-Graw Hill, Kogakusha, Newyork, Tokyo, 1976, s.67

Kamusal üretimde, tüketicilerin bir bedel ödemesi gerekmesine rağmen kamusal arz, kamunun özel işletmelerden satın aldığı mal ve hizmetleri tüketiciye bedelsiz devretmesi şeklinde olabilir. (1)

Devletin kullandığı iktisadi kaynakların kamu harcamalarına sebep olduğu daha önce belirtilmişti. Fakat, bazı devlet harcamaları vardır ki bu harcamalar karşılığında devlet, mal hizmet satın almaz sadece belirli tabakalara satın alma alma gücü dağıtır. Bu nedenle kamu ekonomisinin milli ekonomi içindeki nisbi öneminden söz edebilmek için üzerinde durulan husus harcamaları iktisadi ölçülere göre sıralamaktır

Kamu harcamalarının iktisadi sınıflandırılması, bu harcamaların doğrudan doğruya tahsis edildikleri yer itibarıyla meydana getirdikleri etkiler bakımından yapılabilir. Aksi halde, uzun vadeli etkilere göre yapılacak her hangi bir sınıflandırmanın sağlam bir dayanağı olmaz.

1.2.1. Reel Harcamalar - Transfer Harcamaları

Bu sınıflandırma ilk defa İngiliz iktisatçı ve maliyeciler tarafından yapılmıştır. Bu sınıflandırma bugün bir çok adlarda çeşitli memleketlerde bütçe sınıflandırmaları arasında yer almıştır. Reel harcamalar karşılığında devlet mal ve hizmet satın aldığı için dolayısıyla yeni gelir akımları doğar ve Milli Gelir artar. Transfer harcamaları ise

(1) SÖNMEZ S., a.g.e., s.8

Milli Gelir üzerinde doğrudan doğruya etkiye sahip değildirler. Sadece satınalma gücünün özel şahıslar ve sosyal tabakalar arasında el değiştirmesine neden olurlar. Bu el değiştirmeler genellikle karşılıksız yapılır ve adı geçen harcamalar yoluyla milli ekonomideki mal ve hizmet akımında değişiklik olmaz. Böylece kamu makamları tarafından yapılan ödemeler gerçek anlamda reel kaynakların tüketimini ifade etmez. Olsa olsa kamu sektöründen diğer sektörler satınalma gücü aktarılmış olabilir. Esasen, transfer harcamaları yoluyla ortaya çıkan reel harcamalara devlet sebep olmaz, bu harcamalardan yararlananlar sebep olur.

Reel harcamalar devletin geleneksel fonksiyonunu ifade ederken yaptığı harcamalardır; askeri harcamalar, idari harcamalar, milli eğitim harcamaları gibi. Günümüzde bu harcamalara yatırım harcamalarını da ilave etmek gerekir. Transfer harcamaları içinde ise, devlet borçlarının faizleri, sosyal yardımlar, iktisadi gayeli mali yardımlar, özel yatırımları teşvik için verilen avanslar ve yapılan ikrazlar yer alır. Bununla beraber, reel harcamalar-transfer harcamaları konusu tamamen aydınlığa kavuşmuş değildir. Şöyleki; iktisadi ve mali konularla ilgili yapılan bütün harcamaların transfer harcaması olduğu söylenmektedir. Zira kamu harcamalarının karşılığı kişilerin gelirleri üzerinden zorunlu olarak yapılan transferler, yani vergilerdir. Bu durumda maaş alan memur ile vergi mükellefleri arasındaki

münasebet, genellikle vergi mükelleflerinden memurlara doğru yapılan bir değer naklinden başka bir şey değildir. Transfer harcamalarında ölçü şahısların yaptığı ödemelerin karşılığını almamış olmaları değil, kamu makamlarının yaptığı ödemelerin karşılığını almamış olmaları olduğundan maaş ve ücretlerin de transfer harcaması sayılabileceği görüşü yanlıştır.

Devlet borçlarına ödenen faiz de ayrı bir sınıflandırma sorunu doğurmaktadır. Devlet borçları faizinin borcunu verimli yerlerde kullanılması halinde reel harcama sınıfına girmesi lazımdır. Çünkü buradaki konum özel teşebbüsün borçlanmasıyla aynıdır. Buna karşılık bir harbin finanse edilmesi için devlet tarafından kabul edilen ve verimsiz yerlere harcanan borç grafiğinin de transfer harcaması olması lazımdır. Bununla beraber borcun ne kadarının verimli ne kadarının verimsiz alanlara harcandığını saptamak son derece zordur. Mali istatistikçiler şimdiye kadar bu ödemeleri transfer harcamaları arasında göstermişlerdir.

Devletin emekli memurlara ödediği maaşların hangi harcamalar arasında sayılacağı konusu da transfer harcamaları konusunda başka bir sorunu oluşturmaktadır. Emeklilere ödenen maaşlar ile harp gazi ve malüllerine ödenen maaşların ayrılması gerekirken bu yapılmamıştır. Bu iki çeşit ödeme de transfer harcaması sayılmaktadır. Halbuki memur emeklisinin aldığı maaş, belkide hizmet görmekte olduğu yıllarda karşılığını tam olarak almadığı maaşının ertelenmiş bir

ödemesinden başka bir şey değildir. Bu durumda emekli maaşı bir reel harcama sınıfına girebilir. Fakat uygulamada emeklilik maaşları da transfer harcamaları sayılmıştır.

Transfer harcamalarının bütçede önemli oranda yer alması hiç şüphe yok ki refah devleti fikirlerinin gün geçtikçe kuvvet ve alan kazanmasından, yeni sosyal risklerin sosyalizasyonundan ve bununla ilgili harcamaların geniş ölçüde kamu makamları tarafından yapılmasından ileri gelmektedir.

Doğrudan doğruya yapılan transfer harcamalarını kamu hizmetlerinin parasız görülmesiyle karıştırmamak gerekir. Devletçe geniş ölçüde parasız yapılan sağlık, milli eğitim, bayındırlık hizmetleri gibi hizmetler kişiler arasındaki gelir dağılımının denkleştirilmesi konusunda doğrudan doğruya yapılan transfer harcamaları ile aynı etkileri meydana getirirler. Fakat bu harcamalar transfer harcamaları değil reel harcamalardır. Bu harcamalar karşılığında devlet mal ve hizmet, üretim faktörleri satın aldıklarından bu harcamalar karşılıklı harcamalardır.

Transfer harcamaları da şöyle sınıflandırılabilir;(1)
Dolaysız transfer harcamaları içinde devlet borçlarının faizleri, harp gazi ve malüllerine ödenen maaşlar, sosyal yardımlar ve SS. yardımları gibi.

(1) TÜRK İ., Maliye Politikası, 5.Baskı, S.Yayınları, Ankara, 1983, s.33-38

- Gelir ve Sermaye transferleri harcamaları,
- Verimli verimsiz transfer harcamaları.

Bu sınıflandırmaya göre "iktisadi gayeli mali yatırımlar verimli, sosyal gayeli mali yatırımlar verimsizdir" demek istenir. Aslında hangi harcamaların verimli hangilerinin verimsiz olduğu oldukça tartışmalıdır. İktisadi gayeli mali yardımlarda verimlileri olabileceği gibi verimsizleri de vardır.

1.2.2. Cari Harcamalar - Yatırım Harcamaları

Cari ve yatırım harcamaları sınıflandırılması yapılırken önce iki sorunun halledilmesi lazımdır. Birincisi, hangi harcamaların yatırım harcaması olduğu, ikincisi hangi yatırımların kamu yatırımları arasında yer alacağıdır. Türkiye'de 1964'de yapılan bütçede aşağıdaki harcamalar yatırım harcamaları niteliğinde bulunmaktadır.

Etüt ve Proje Giderleri

- Yapı, tesis ve büyük onarım giderleri,
- Makina, teçhizat ve taşıt alımları ve onarımları.(1)

Teoride hangi yatırımların kamu yatırımları sayılması gerektiği konusunda şu noktalarda görüş birliği vardır.

- Doğrudan doğruya devlet tarafından yapılan yatırımlar.

(1) 1964 Mali Yılı Genel ve Katma Bütçeler Tahlil Tabloları, Ankara, Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1964, Ankara Üniveristesi Basım Evi, s.9

- Devletin mali yardımları ve iştirakleri dolayısıyla yapılan yatırımlar.
- Devletin kurduğu kredi müesseselerinin aracılığıyla borçlanma ve avanslar yoluyla yapılan yatırımlar.
- Harp tahribatının onarılması amacıyla devlet tarafından yapılan yatırımlar. (1)

Cari harcamalar kamu tüketimi ile ilgili giderlerdir. Bu giderlerin bazıları iktisadi gelişme ile ilişkili bulunmuştur. İktisadi gelişme cari giderleri daha ziyade milli eğitim, sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi sonucu insan üzerine yapılan yatırımlar olarak adlandırılan cari yatırımlardır.

1.2.3. Verimli - Verimsiz Harcamalar Sınıflandırılması

Bu sınıflandırma kesin bir sınırı olmayan karışık sınıflandırmadır.

a) Kamu harcamaları hakkında iki verimlilik anlayışı:

Verimli harcamalar sosyal faydaya ilevede bulunan harcamalardır denebilir. Fakat bu anlayış da tartışmalıdır. Esasen, verimli harcamaları milli ekonominin üretim potansiyelini artıran harcamalar olarak anlamak daha doğrudur.

(1) Kalkınma Planı, 1964 Yılı Programı, Ankara Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Devlet Matbaası, 1964, s.9

b) Verimli harcamalar sınırı: Verimli - Verimsiz harcamaları birbirinden ayırmak için kullanılması gereken kurallara açık olmasına rağmen, bu kuralların uygulamada kullanılabilme imkanı yoktur. Gerçekten bu sınıflandırma yatırım harcamaları ve cari harcamalar sınıflandırması ile karışabilir. Çünkü yatırım harcamaları ülkenin üretim potansiyelini artırır. Bununla beraber yatırım harcamalarından bazılarının verimsiz sermaye transferi ihtiva edeceğini, cari harcamaların da önemli bir kısmını ekonomide üretimin artmasında faydalı bir rol oynayacağını söyleyebiliriz. Verimli - verimsiz harcamalar sınıflandırılmasını reel - transfer harcamaları sınıflandırmasıyla karıştırmamak gerekir. İktisadi gayeli mali yardımların hepsi üretim üzerinde her zaman aynı derecede etki göstermezler. Cari harcamalardan bazıları da tüketim harcamaları arasına sokulamaz. Örneğin, yüksek eğitim ve teknik öğretimle ilgili kamu harcamaları da üretim üzerinde etki yaparlar.

Durum ulaştırma ve sağlık harcamalarında da aynıdır. Askeri harcamalar bile uzun vadeli üretimin gelişmesine yardımcı olurlar. (1)

Kamu harcamalarının milli ekonomideki toplam harcamalar içindeki yeri de göz önünde tutulması gereken önemli bir konudur. Barış zamanlarında batı ekonomilerinde bu harcamalar milli hasılanın %40'ını aşmaktadır. Bu nedenle kamu

(1) TÜRK İ., a.g.e., s.38-41

harcamalarının asıl işlevi olan toplumsal ihtiyaçların karşılanması yanında, milli gelirin dağılışı da tam çalışmanın sağlanması ve kalkınma hızının artırılması üzerinde doğrudan doğruya etki yapmaktadır.

Bu nedenle, modern ekonomiler ekonomik-sosyal hayatın düzenlenmesi ve ekonominin dengesinin sağlanması bakımından devlete bağlı hale gelmektedirler. Bu nedenle verimli kamu harcamaları, milli ekonomide verimli devlet harcamaları faaliyetleri payının tespiti için yararlı olmakta, iktisadi hayatın devlet desteğine dayanan kısmını gözler önüne getirmektedir.

1.3. Kamu Harcamalarının Sınırları

Kamu harcamalarındaki artışın üst sınırı milli gelirin kendisidir. Gerçekten, tüm milli üretimin nasıl kullanılacağına siyasal organın bütçe ödenekleri ile karar verilmesi, ihtiyaçların karşılanmasının tümüyle özel bütçelerden vergilerle alınması ve kamu bütçesine aktarılması demektir. Bu durum vuku bulmadan önce vergilerle beslenen bir bütçenin bir üst sınırı bulunduğu iddia edilmiştir. Amerikalı iktisatçı Colin Clark(1945) vergilerle karşılanan kamu tüketim harcamalarının milli gelirin %25'ini aşamayacağını iddia etmiştir. Bu sınırın aşılması halinde, bütçenin finansmanı vergilerle sağlanıyorsa işçilerin çalışma istekleri ve işletmelerin maliyetlerden tasarruf etme eğilimi çok büyük

ölçüde kırılır, milli gelir azalır. Colin Clark'ın koyduğu bu sınır çoğu ülkelerce aşılmış buna karşılık beklenen sonuç vuku bulmamıştır. Bununla beraber kamu harcamalarının gittikçe özel tüketimin yerini almasını çalışma, yatırım ve tasarruf isteklerini azalttığı iddiası doğrudur.(1)

Kamu harcamalarının sınırının ne olabileceği sorusuna cevap verebilmek için bazı hipotezlere dayanmak gerekir. Peacock - Wiseman sığrama tezinde; vergi mükellefleri iki ayrı faktörün etkisi altındadır. Bu faktörlerden biri kamu mal ve hizmetlerine olan talepleri, diğerleri vergi oranları hakkında besledikleri yargıdır. Bu faktörlerden ilki özellikle gelirlerin arttığı dönemde, kamu harcamalarının artırılması yönünde etkili olurken, ikincisi, mükellefler üzerinde bir yükü temsil etmesi, harcamaların kısılması, hiç değilse artırılmaması yönünde etkili olur. Zıt yönde gelişen bu güçlerin denge noktası, politik karar organlarıınca kamu harcamalarının sınırı olarak kabul edilir. Böylece halkın vergi yükü sınır teşkil eder.(2)

Uygulamada kamu harcamalarının sınırı siyasal karar organlarıınca içinde bulunan politik ve ekonomik şartlara göre belirlenmektedir. Kamuoyu bu sınırın aşağı çekilmesini arzulamakta fakat sınırın yukarı çıkmasına neden olabilecek nitelikteki taleplerinden de vaz geçmemektedir. Bundan

(1) BULUTOĞLU K., a.g.e., s.199-201

(2) ÖNDER İ., Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri:1927-1967
İstanbul Üniversitesi İktisat Fak.Yayını No:330
İstanbul ,1974 s.7-17

sonrası artık ekonomik sorun olmaktan çıkıp, politik bir problem haline gelmektedir.

2. KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ

2.1.Kamu Harcamaları Hakkında Klasik Görüş

Kamu harcamaları kavramı ve bu harcamalarını ekonomideki işlevi zaman içinde değişik şekilde yorumlanmıştır. Tarihsel perspektif içinde maliye bilimi gelişiminde yapılan analizlerde kamu harcamaları genellikle ihmal edilmiştir. 1950'lere gelinceye kadar kamu harcamalarına, iktisat biliminin özel bir dalı olarak bakılmamış, çalışmalar daha çok vergicilik alanlarına yöneltilmiştir. (1)

Klasik görüşe mensup iktisatçılar, çalışmalarını piyasa denge şartlarını sağlama konusunda yoğunlaştırmış ve genellikle özel sektörle ilgili denge meseleleriyle uğraşmıştır. A.Smith ve J.S.Mill haricindeki klasik iktisatçılar kamu harcamalarıyla hemen hemen hiç ilgilenmemiş devlete karşı olumsuz tavır takınmışlardır. (2) Söz konusu yazarlar kamu harcamalarını çok dar bir açıdan bakmışlardır. Smith'e göre, devletin dış güvenliğini sağlamak, iç güvenliği ve özel sektörün girmediği, fakat toplum açısından fayda

(1) HAVEMAN R.H., MARGOLIS J., Public Expenditures and Policy Analysis, Markham publishing Co., Chicago, 1970

(2) YAŞA M., Kamu Maliyesine Giriş, İstanbul, 1973

görülen sahalarda üretimde bulunmak gibi oldukça kısıtlı bir ortamda faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Mill'e göre ise, devlet faaliyetleri, devlet kavramına ilişkin ve devletin mutlaka yapması gereken faaliyetler ve tarihi bir gelişim ve diğer sebeplerden dolayı devlet üzerinde yük gibi kalan ve her an devletten ayrılabilen faaliyetler olarak ikiye ayrılmaktadır. (1)

Klasikler hem içinde bulunduğu dönemin şartlarından dolayı hemde temsilciliğini yaptıkları iktisat görüşlerinden dolayı böylesine sınırlı devlet görüşüne sahiptiler. Klasikler devleti üreticilikten çok tüketici bir teşkilat olarak görüyorlardı. Özel sektör piyasasında gizli el tarafından denge kurulduğundan yukarıda bahsedilen haller dışında devlet hiç bir şekilde piyasaya müdahalede bulunmamalıdır. Aksi takdirde optimum piyasa dengesi bozulur. Otomatik denge görüşünden hareket eden klasik doktrinin etkisindeki liberal devlet zorunlu olarak tarafsızdır. Bu durumda, elbetteki harcamalarla vergilerin tarafsız olması yani, bireylerin tüketim, tasarruf ve yatırım kararlarında sapmalara sebebiyet vermemesi gerekmektedir. Oysa ki reel harcamalar, kıt kaynakların, kamu kesimi ile özel kesim arasındaki dağılımını etkilemekte, başka bir deyişle ekonomik yapının sektörler itibarıyla kompozisyonunu değiştirmektedir. Harcamaların artması, vergilerin artması ve dolayısıyla

(1) DEVRİM F., Maliye Politikası, Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF. Yayın No:4, İzmir, 1983, s.90-94

kişilerin ellerindeki kullanılabilir gelirin azalması sonucunu doğurmaktadır. Yatırım, sonuç itibarıyla gelirin bir fonksiyonu olduğuna göre harcamalardaki artış devletin ekonomiye müdahalesinin bir aracı niteliğini kazanacaktır. Bu doğal ve kaçınılmaz bir sonuçtur.

Klasiklerin harcamalarda kısıtlama istemelerinin bir diğer nedeni; kamu giderlerinin basit bir tüketim gibi görünmeleri ve dolayısıyla harcamalara milli geliri azaltıcı, hatta onu yok edici bir nitelik atfetmişlerdir. Bu nedenle klasikler, devleti, harcamalar aracılığıyla toplumun istifadesine sunulmuş mallardan bir kısmını alarak onu tüketen, dolayısıyla yok eden bir tükedici gözüyle bakmışlardır. Devleti üreten değil, tüketen bir kurum olarak görmüşlerdir. Devletin tükettiği mallardan bazı hizmetler görmesine rağmen, harcamalar sonuçta devletin milli gelirden daha yüksek pay almasına, bu nedenle bölüşülecek hasılanın küçülmesine neden olduğundan hizmetlerden sağlanacak yarar göz ardı edilebilecektir. Klasikler, sözü geçen anlayışı benimserken, bilerek yada bilmeyerek harcamaların gelir meydana getirici etkisini dikkate almamıştır. Bütün bunlardan dolayı klasiklerin harcamaların niteliği ile değil miktarı ile ilgilenmiş olmaları doğaldır. (1)

(1) NADAROĞLU H., Kamu Maliyesi Teorisi, 6.Baskı, Beta Yayınları No:50, İstanbul, 1985 s.139-141

Özetlersek, klasiklerin iktisat ve maliye görüşünde, liberal görüşe bağlı kalınarak devlete mümkün olduğu kadar az görev yüklenilmekte ve yine mümkün olduğu kadar az gider sloganına bağlı kalınmaktadır. Ancak bu görüşte de devlet harcamalarına öncelik verilmesi genelde kabul edilmiştir. Devlet denilen hukuki ve siyasi varlığı, yerine getirmekle yükümlü olduğu görevler için birtakım kamusal harcamalar yapması zorunludur. Klasik ekolde devlet harcamalarına öncelik verilmesiyle devletin "zorunlu bir fena" olarak müteala edilmesi paradoksal bir görünüm taşımaktadır.

Kısaca belirtmek gerekirse, klasik maliye anlayışına egemen olan genel ilke, gelirlerin giderlere uydurulmasıdır. Ancak, klasik liberal görüş içinde devlete verilen fonksiyonlar, onun piyasa ekonomisi işleyişini bozmayacak şekilde ve esas olarak geleneksel hizmetleri görmesi ile sınırlı bulunduğundan, bu görüş altında devlet harcamaları oldukça sınırlı kalmaktadır. Koruyuculuk görevini yüklenen devlet yapacağı zorunlu giderlere göre gelirini ayarlayacaktır. Bu görüş çerçevesi içinde gelirlerin giderlere uydurulması ilkesi büyük önem taşımaktadır. Bu ilke gerek teoride ve gerek uygulamada titizlikle savunulmuştur. Bunun açık örneğini "klasik bütçe anlayışındaki denklik" ilkesine verilen önemde görüyoruz.(1)

(1) DEVRİM F., Fevzi, a.g.e., s.96-97

2.2. Kamu Harcamaları Hakkında Modern Görüş

İktisadi ve hukuki düşüncede meydana gelen değişim kamu harcamaları konusunda modern görüşü klasik görüşten tamamen farklı kılmaktadır.

Modern ekonomi ve maliye teorisinin doğuşunu hazırlayan, dolayısıyla kamu harcamalarına yeni bir boyut kazandıran hiç şüphesiz 1929 dünya ekonomik buhranı, arka arkaya geçirilen ve çok ağır sonuçlar doğuran iki dünya savaşıyla bunları tamamlayan demografik ve teknolojik değişimler olduğunu belirtebiliriz.

Bu olaylara bağlı olarak maliye biriminde meydana gelen değişimin en belirgin yönüyle devletin tarafsızlık ilkesini terk ederek müdahaleci ve aktif bir nitelik kazanmasıdır.

2.2.1. Keynezyen Görüş

Kamu harcamaları konusunda klasik anlayışın değişmesine neden olan asıl etken, ekonomik nitelikte olanıdır. Şöyleki; daha önce ayrıntılarıyla açıklandığı gibi şayet klasik teorinin belirttiği gibi ekonomi, otomatik olarak dengeye gelmiş olsaydı ekonomik denge istisnalar dışında kendiliğinden gerçekleşir, bazen bozulsa bile kendiliğinden düzelir ve iktisadi buhranlar meydana gelmezdi. Buna bağlı olarak işsizlik, enflasyon, deflasyon, gelirin adil dağılımı gibi sorunlarla devletin uğraşmasına gerek kalmaz, yani tarafsız devlet müdahaleci devlet haline dönüşmezdi.

Oysa, olaylar bilindiği gibi başka şekillerde gerçekleşmiştir. 19.yüzyılın sonlarına doğru çıkan ve konjoktür teorilerini her seferinde ispatlar şekilde gerçekleşen buhranlar birbirini takip etmeye başlamıştır. Kuşkusuz buhranların en şiddetlisi ve uzununu olan 1929 dünya krizi klasik görüşü dahi benimseyenlerin meseleye yeni bir açıdan bakmalarını zorunlu kılmıştır. Bunun sonucunda ekonomi ilminde yeni çığır açılmış, Keynes tarafından ileri sürülen Genel Teoride, ekonomik dengenin eksik istihdamda da oluşabileceğini, eğer devlet müdahale etmezse tam istihdama bazen veya tesadüfen ulaşılacağını ispatlamıştır. Klasiklerin sandıklarının aksine sadece para politikasının denge sağlamada yeterli olmayacağını söyleyen Keynes, maliye politikası araçlarını da devreye sokmak gerektiğini söylemiştir.

Kısaca belirtilmesi gereken nokta; istihdam seviyesinin efektif talebe, efektif talebinde tüketim ve yatırım harcamalarına bağlı olduğu ve bunun iktisatçılar tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Bu nedenle ekonomik dengenin eksik istihdamda teşekkülünün nedeni efektif talep noksanlığıdır. Diğer bir ifadeyle, toplam harcamaların kıt kaynakların tümünün kullanılmasına yetmediği söylenebilir.

Efektif talep fiilen gerçekleştirilen harcamaların toplamına eşit olduğundan, bu da dolayısıyla milli gelire eşit olacaktır. Faktörlerin bu gelirleri elde edebilmeleri

önce üretime katılmalarına yani, istihdam edilmelerine, sonra da üretimin satılabilmesine bağlıdır. Şu halde milli gelir ve istihdam seviyesini belirleyen faktör efektif talep yani toplam harcamalardır.(1)

Efektif talebi etkileyebilmek ve istihdam seviyesini eksik istihdamda tam istihdama doğru çıkarmak için eldeki tek etkin araç kamu harcamalarıdır. Piyasa ekonomisi koşulları ve kuralları içinde, özel ekonomi birimlerinin kendi yönlerinden teker teker alacakları kararlarla efektif talebi yükseltmek amacına yönelik bir davranışta bulunmayacakları açıktır. Efektif talebi ancak devlet tarafından yapılan harcamalar yükseltebilecektir.(2)

Keynezyen görüş, mevcut üretim kaynaklarının tam olarak kullanılmasının nedenini toplam talebin yetersizliğine bağlamaktadır. Kişisel harcamaları belirli hedefe yöneltecek ortak bir karar birimi olmadığından bu harcamalar yoluyla toplam talepteki yetersizliği gidermek mümkün olmamaktadır.

Ayrıca, toplam talepdeki yetersizlik gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde ayrı ayrı sebeplerden doğmaktadır. Keynes'e göre gelişmiş ülkelerde bu durumun sebebi tasarruf fazlalığıdır. O halde bu fazlalığı telafi edecek harcamalara gerek vardır. Az gelişmiş ekonomilerde ise, bu halin sebebi bir yandan ihtiyari tasarrufun genellikle verimli alanlara

(1) NADAROĞLU H., a.g.e., s.142-145

(2) DEVRİM F., a.g.e., s.102-104

yatırılamayışı ve bir yandan da tasarrufların az oluşudur. Ayrıca bu ülkelerde gelir dağılımının adil olmadığı da buna eklenebilir. Bu nedenle, bu ülkelerde devletin ekonomi içindeki yeri ve payı zorunlu olarak daha fazla olacaktır. Devletin sosyal sabit sermaye oluşturmak amacıyla girişeceği faaliyetlerin harcamaları gerekirse açık finansman yoluyla karşılanacaktır.

Bütün bu açıklamalar, kamu harcamalarının 1930'lardan bu yana korkulu rüya olmadığını belirtmektedir. Hatta belirli hastalıkların tedavisi için ise tam etkilidir. A.B.D. 1929 krizinin etkilerini bu görüşlerden hareketle uyguladığı "New Deal Plan"nın yardımıyla atlatabilmiştir. Keynes sonrası görüşler kamu harcamaları alanında daha da köklü öneriler getirmiştir.

Yeni değerlendirme içinde - klasiklerin aksine - bir nihai tüketim, bir değer kaybı veya kaynak israfı görüşü tamamen terk edilmektedir. Devlet harcamalarının veya tüketim giderlerinin de aslında, yukarıda bahsedildiği gibi sonuçta milli geliri artırdığı; bir kısım kamu giderlerinin ise sadece bir el değiştirme, transfer niteliği taşıdığı; fakat her iki durumda da bir israfın veya bir değer kaybının olmadığı belirtilmektedir. Bu görüşün kabulü ile, kamu giderlerinin de milli gelirin oluşumu, bölüşümü, kaynakların kullanımı, gelir ve servet dağılımına etkileri yönünden ele alınıp incelenmesi gereği ortaya çıkmıştır.

Buna ilaveten kamu hizmetlerinin iki yönlü gelişmesi ile kamu hizmeti - kamu gideri süreci içinde kamusal giderler hacim ve içerik yönünden önemli değişikliğe uğramıştır. Çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal baskılar sonucu gelişen kamu hizmetleri boyutları kamu ekonomisi faaliyetlerinin artık ihmal edilemez olmasını sağlamıştır. Kamu harcamalarının bir mali araç durumuna gelmesi, devletin hukuku, siyasi statü gereği sahip olduğu egemenlik ve otorite hakkı ekonomiye müdahale konusunda devlete yeni ufuklar açmıştır. Böylece genel iktisat analiz yöntemlerinde "çarpan-çoğaltan" ve "hızlandıran" gibi faktörleri dikkate alan yöntemlerle kamu giderlerinin kantitatif sonuçları hakkında daha sağlıklı bilgi edinme imkanı ortaya çıkmıştır. (1)

Bahsedilen gelişmeler maliye teorisinde bazı yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Anglo-Sakson ekolünün geliştirdiği bu kavramların bazıları Pump-priming politikası, açığa dayalı finansman ve telafi edici kamu harcamalarıdır. Bunların hepsi harcamaların sonuçta gelir meydana getirici bir özelliğe sahip olduğu görüşüne dayanmaktadır. (pump-priming policy: işletmenin gelecek hakkında kanaatini iyimser kılmak ve onu üretime teşvik etmek amacıyla, kamusal giderlerin bilinçli olarak artırılması politikasıdır.) Bu nedenle, modern maliye teorisinde bu kavramlar aracılığıyla anlatılmak istenen görüşün özünü,

(1) DEVRİM F., a.g.e., s.104-107

özellikle kriz dönemlerinde, içinde bulunan şartlar doğrultusunda, harcamaların bilerek artırılması teşkil etmektedir.(1)

2.2.2. Arza Dayalı İktisat Görüşü(Supply Side Economics)

Keynes teorisi hareket noktası olarak talebi almış ve toplam talebi artırmak amacına yönelmiştir. Bu nedenle de kamu sektörüne ekonominin işleyişinde büyük rol vermeyi ve özel sektörü daha sıkı bir şekilde kontrol etmeyi öngörmüştür. 1929 krizinin sebep olduğu işsizlik dönemi ve ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan durgunluk yılları Keynes teorisini doğrulamış ve büyük itibar görmesine neden olmuştur. Ancak, 1970 sonrasında ki petrol krizinden başka Avrupa ve Amerika'da şiddeti giderek artan enflasyon ve 1940'lı yıllardakinden farklı olarak enflasyonla birlikte gelen durgunluk ve işsizlik Keynes teorisinde öngörülen tedbirlerin bu yeni durumlarda pek etkili olmayacağı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Gerçektende, 1970'li yıllarda talebe dayalı para ve maliye politikalarının enflasyonu önlemesi bir yana hızlandıracağı görüşü oldukça yaygınlık kazanmıştır.

Bu nedenlerle, ortaya hareket noktasını Keynes'te olduğu gibi talepten değil de arzdan alınması gerektiğini iddia eden bir görüş ortaya atılmıştır. M.Friedman'ın öncüsü

(1) NADAROĞLU H., a.g.e., s.145

bu yeni politika literatüre Arza Dayalı İktisat olarak geçmiştir.

Eskiye dönüşü hatırlatan bu yeni arz ekonomisinden; kamu kesiminin küçültülmesi, enflasyonla mücadele için harcamaların kısılması ve sıkı bir politika izlenmesi gibi durumlar tavsiye edilmektedir. Bu politikaların uygulanması kamu harcamalarının azalması anlamına gelmektedir. Ancak, bu durum klasik maliye dönemine dönmeye sebep teşkil etmez. Kamu kesiminin küçültülmesi, bu kesimin piyasaya dönük faaliyetleri için söz konusu olabilir. Günümüz sosyal devletinin vaz geçilmez görevleri arasında yer alan kamusal hizmetleri ne paralı olarak sunmak ne de azaltmak mümkündür. Bu nedenle ortaya atılan yeni iktisat politikası, sonuçta kamu harcamalarının kazandığı anlamı değiştirmeyeceği gibi önemini de azaltmaz.

Arza dayalı iktisatın uygulanması sonucu, enflasyonun hızının yavaşlatılabildiği ve aşağılara çekildiği fiilen görülmüştür. Fakat, harcamalarının azaltılması yatırımların durmasına ve işsizliğe neden olmuştur. Dolayısıyla işsizliğin enflasyonun alternatif maliyetini oluşturduğu söylenebilir. Bu nedenle, Arza Dayalı İktisat tedbirlerinin uygulanması siyasi bir tercih niteliği kazanmış ve nitekim, gelişmekte olan ülkelerde bu konu etrafındaki tartışmalar adeta ideolojik bir nitelik kazanmıştır.(1)

(1) NADAROĞLU H., a.g.e., s.146-147

3. KAMU HARCAMALARININ ARTIŞI

Kamu harcamalarının uzun dönemde arttığı görüşü herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Son yüzyıllık zaman süresince kamu harcamalarının piyasa ekonomisine sahip ülkelerde kamusal tüketim, yatırım ve transfer harcamaları ile, GSYİH ve GSMH içindeki payı dört veya beş kat artmıştır. Genelde sosyal, ekonomik ve siyasi yapısı göz önünde bulundurulmaksızın kamu harcamalarının uzun vadede her ülkede arttığı, kısa süreli savaş ve buhran dönemlerinde görülen duraklama ve gerilemeler dışında, bu artışın devam ettiği gözlenmiştir.

Kamu harcamalarının özellikle ikinci dünya savaşından sonra hem mutlak olarak hem de gayri safi milli hasılaya oranında meydana gelen artış bütün ülkelerin ortak özelliği haline gelmiştir. Hem Türkiye'de hemde diğer ülkelerde görülen genel artış eğiliminden devletin ekonomide üretilen mal ve hizmetlerdeki payının ve ekonomik kararlardaki etkisinin aynı oranda arttığı sonucunu çıkarmamak gerekir. (1)

19.yüzyılda Alman iktisatçısı Adolph WAGNER, çeşitli ülkeler üzerinde yaptığı incelemeler sonucunda kamu harcamalarında devamlı bir artış olduğunu tesbit etmiş, bu genel eğilime bağlı olarak " kamu harcamaları artış kanunu" olarak nitelendirdiği bir bilimsel sonuca varmıştır.

(1) SÖNMEZ S., a.g.e., s.8-9

Wagner, 19.yüzyılda bazı gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının gelişimini incelemiş ve ele aldığı ülkelerin hepsinde harcamaların artan bir seyir gösterdiğini gözlemiştir. inceleme yaptığı ülkelerde kamu harcamalarının giderek arttığını gören Wagner, bu artışın tesadüfi olmadığını, iktisadi ve siyasi etkenlerin buna neden olduğunu söylemiştir.

Kamusal faaliyetlerin genişlemesi ve kalite yönünden değişmesi bu artma eğiliminin nedeni olmaktadır. Yani, kamu sektörünün GSMH içindeki payının açıklanması söz konusudur. Ne varki, Wagner'in kamu harcamalarının GSMH'ya olan artışını mı, yani kamu sektörünün nisbi boyutlarının genişlemesini mi, yoksa kamu sektörünün mutlak boyutlarındaki gelişmeyi mi ele aldığı açık değildir. (1)

Bu kanuna uygun olsa da olmasa da, rakamların da gösterdiği gibi, kısa dönemde geçici duraklamalar dışında, her yerde ve her devirde kamu harcamaları sürekli olarak artmaktadır.

3.1. Gerçek Artış Nedenleri

Ekonomik, sosyal ve teknolojik koşullardaki değişiklikler sonucu toplumun devlet yapılmasını istediği hizmetler ve gelişen teknoloji sonucu topluma sunulması gereken yeni mal ve hizmetlerin ortaya çıkması, devletin

(1) ÖNDER İ., a.g.e., s.18-21

yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerin niteliklerinde değişikliklere neden olmaktadır.(1)

3.1.1. Devlet Anlayışında Meydana Gelen Değişiklikler

Devlet anlayışında zaman içinde meydana gelen değişmeler, kamu hizmetlerinin gittikçe gelişmesi ve genişlemesine, dolayısıyla kamu harcamalarının gerçekte artmasına önemli bir neden olmuştur. Devlet fonksiyonlarını en iyi biçimde yerine getirebilmek için günümüzde 25-50 yıl öncesine göre daha fazla harcama yapmaktadır.(2)

Devletin günümüzde, daha iyi hayat standardı sağlamak arzusu daha büyük harcamalar yapmasını gerektirmektedir. Bu istek daha yüksek düzeyde bir refah anlayışının yansımasıdır. İnsanlar daha iyi ev bulmak imkanlarına ulaştıklarında, sonsuz olan ihtiyaçlar kuralından hareketle, daha iyi okul, yol, su v.b kamusal hizmetlere sahip olmayı isteyecektir. Artan kişisel refah istekleri devlet tarafından yapılan harcamaların artması eğilimini doğuracaktır.

3.1.2. Savaş ile Savunma Harcamalarındaki Artışlar

Savaşlar ile savunma harcamaları hemen hemen bütün ülkelerde kamu harcamalarının en önemli artış nedenlerinden biri olmaktadır. Özellikle savaş öncesi ve savaş dönemlerinde

(1) AKDOĞAN A., a.g.e., s.61

(2) DUE J.F., Government Finance-An Economic Analysis, Third Edition, Yale University Press, USA, 1963, s.45-46

bu harcamalar önemli oranlarda artış göstermektedir. Toplam kamu harcamalarının yaklaşık 1/3'i milli savunma harcamalarıdır. Savaş gazilerine yapılan yardımlar, savaş borçları ve faizi, savaşta oldukça maddi ve manevi zarara uğrayan ülkelere yapılan yardımlar ve savaş zamanlarında savaşı devam ettirmenin maliyeti savaşların doğrudan sonucudur. Savaştan sonrası dönemlerde yapılan savunma harcamaları da savaş dönemlerine oranla hemen hemen aynı seviyededir. (1)

Savaş dönemlerinde kamu harcamalarında yumuşak şekilde bir artış değil, basamak şeklinde bir sıçrama meydana gelir. Bunu Peacock-Wiseman sıçrama tezi olarak açıklamışlardır.(2) Savaş veya diğer sosyal karışıklıklar sonucu kamu harcamalarının ulaştığı yüksek seviye, olayların etkisi geçtiğinde eski seviyeye inmez, harcamalar yüksek seviyede kalır, mükelleflerin vergi yükü hakkındaki düşünceleri eskiye nazaran daha yüksek seviyede dengelenir.

3.1.3. Teknolojik Nedenler

Yeni teknik buluşlar yeni harcamalara neden olmuş, hem bireysel hemde toplumsal mahiyette önemli ihtiyaçların karşılanması gereği ortaya çıkmıştır. Ulaşım araçlarının gelişmesi, bu araçlardan yararlanmak için gerekli harcamaların yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Her

(1) DUE J.F., a.g.e., s.47

(2) ÖNDER İ., a.g.e., s.25-26

hangi bir yerde bulunan teknolojik yenilik kısa zamanda topluma mal olmakta ve bireylerde bu yenilikten yararlanmak için devlete baskı yapmaktadır. Elektriğin halk kitlelerine yayılmış olması, termik ve hidroelektrik santrallerinin yanı sıra nükleer enerji santrallerinin de inşasını zorunlu kılmaktadır. Bu gelişmelerin her biri devletin yeni harcamalara girmesi sonucunu doğurmaktadır.

Teknolojik gelişmeler, yeni hizmetlerin gerçekleştirilmesi zorunluluğunun yanısıra, öteden beri görülmekte olan hizmetlerin daha iyi bir biçimde ifa edilmesine, yani, daha pahalıya mal olmasına neden olmaktadır. Örnek olarak, kişisel bir taşıma aracı olan otomobilin giderek toplu taşıma araçlarının (otobüs v.s) yerini alması yol hizmetlerinin oto yol gibi daha değişik ve daha pahalı bir biçimde görülmesiyle sonuçlanmaktadır. (1)

3.1.4. Sosyal Nedenler

Ekonomik değişmelerin yanısıra, toplumun yapısında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Toplumda belirlenen amaç doğrultusunda bir eğitim düzeyine ulaşılması için ücretsiz eğitim ve öğretim hizmetleri sunulması, kimsesiz ve düşkünlere, yaşlılara yönelik sosyal tesisler, dinlenme tesisleri yanısıra, toplumun refah içinde yaşamını sürdürmesi bakımından gerçekleştirilen uygulamalar bütçe rakamlarının yükselmesi sonucunu doğurmuştur. (2) Ayrıca nüfusun artması da

(1) NADAROĞLU H., a.g.e., s.162-163

(2) AKDOĞAN A., a.g.e., s.62-63

kent hizmetlerinin ve kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Nüfusun yoğunlaşması ve çoğalması işsizlik, konut, eğitim, sağlık gibi önemli problemleri de beraberinde getirmektedir. Böylesi bir durumda nüfus artışı gerçek bir harcama nedeni olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde kamu hizmetleri zaten eksik ve yetersiz olduğundan, nüfusun hızla artması devlet bütçesi üzerindeki harcama yükünü daha da artırmaktadır. Çünkü devlet mal hizmet üretiminin kapasitesini nüfusu ile doğru orantılı artırmak zorunda kalmaktadır.

3.2. Görünüşte Artış Nedenleri

Toplum ihtiyaçlarında ve topluma götürülen hizmetlerde önemli bir artış olmamasına rağmen, harcama rakamlarının büyümesi görünüşte artış olarak nitelendirilmektedir. Bu artış nedenleri; para değerinin düşmesi bütçe usullerinin değişmesi ve ülke yüz ölçümü ve nüfusun artmasıdır.

3.2.1. Para Değerinin Düşmesi

Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasına yönelik hizmetlerin miktar ve kalitesinde değişme olmaksızın bütçe rakamlarının nominal olarak artmasında, para değerindeki düşmelerin önemli etkisi vardır. Geçinme endeksleri yada toptan eşya fiyatlarıyla tesbit edildiği gibi paranın satın alma gücü çoğu ülkelerde giderek azalmaktadır. Kamu

hizmetlerinde nitelik ve nicelik yönünden hiç bir değişiklik olmasa bile paranın değerinin düşmesi, değer düşmesi kadar fazla harcama yapılmasını gerektireceğinden, katlanması gereken kamu harcama rakamları nominal olarak artacaktır.

3.2.2. Bütçe Usullerinin Değişmesi

20.yüzyılın başlangıcına kadar devlet bütçeleri safi usule göre düzenlenirdi. Yani, gelirler ve giderler bütçelere net olarak aktarılır. Buna göre, kamu gelirlerinin tahsili için yapılan masraflar gelirden düşülüyor, geriye kalan tutar bütçede yer alıyordu. Böylece alınan gelirle yapılan harcamaların toplamı tek tek ve açık bir şekilde görülemiyor, gelir ve gider kalemleri birbirini saklıyordu. Bazı sakıncaları görülen bu usul terk edilmiş, yerine gayrisafi usul kabul edilmiştir. Bütçe usulündeki bu değişiklik ile gider ve gelir kalemlerinin birbiriyle karşılaştırılması yapılmaksızın gösterilmesi bütçe rakamlarını görünürde yükselmesine neden olmuştur. (1)

3.2.3. Ülke Yüzölçümü ve Nüfusun Artması

Ülke sınırlarının büyümesi, kamu hizmetlerinin mevcut olan miktar ve kalitesinde her hangi bir artmaya neden olmamasına rağmen, sunulan hizmetler dolayısıyla yapılan giderlerin artmasına neden olur. (2) Hizmet götürülecek

(1) NADAROĞLU H., a.g.e., s.160

(2) AKDOĞAN A., a.g.e., s.60-61

alanların büyümesi, kişilerin sayısının artması ve nüfusun bileşiminin de değişmesi toplam harcamalarda artmaya neden olacaktır. Kamu giderlerinin artışında nüfus artışına bağlı olarak; sağlık, eğitim, konut v.b konulardaki harcamalar da kamu giderlerinin büyümesine neden olmuştur.

3.3. Kamu Harcamalarının GSMH'ya Oranı

Kamu harcamalarının para cinsinden yapılan harcama verileriyle gerçek eğilimini hesaplama zorluğu, devlerin harcamalar konusunda değerlendirme yapabileceği ölçü arayışı, kamu faaliyetleri ile çeşitli toplam gelir yada ekonomik hasıla arasında bir ilişkinin kurulmasını gerektirmektedir. Bu ilişki üç tip analiz metoduyla ölçülebilir.(1)

- 1- Toplam kamu harcamalarının GSMH'ya oranı
- 2- Kamu hizmetleri değerinin GSMH'ya oranı
- 3- kamu kesimi katma değerinin GSMH'ya oranı

Birinci ölçü, normal harcama gelirleri yani vergi v.b gelirleri tahsis etmede kullanılacak bir ölçüdür. Bu ölçü kamu faaliyetleri ile özel sektör faaliyetlerinin eğilimlerini de ölçmede yararlıdır.

Kamu harcamalarının GSMH'ya oranı belirli amaçlar için yararlı olurken, özellikle trendleri göstermek açısından rakamlar aldatıcı olabilmektedir. Kamu harcamaları rakamları GSMH'da yer almayan transfer harcamalarını da içermektedir.

(1) DUE J.F., a.g.e., s.43

Bu nedenle kamunun ekonomideki nisbi rolü abartılmış olur.

İkinci ölçü, kamu üretiminin değerinin GSMH'ya oranıdır. Transfer harcamalarının değerinin kamu üretiminden düşülmesi gerekir. Bununla beraber bu ölçü, birincisi gibi, devletin tamamını üretmediği bir çok ürünü dikkate aldığı gerçeğinden dolayı yetersizdir. Halbuki bu durum özel ekonomi kesimi için daha az doğruluğa sahiptir. Örneğin, bir karayolu inşasının maliyeti tüm kamu harcamalarının bir unsurudur. Fakat yollar inşa etmek için kullanılan çimento, demir v.b. yapı malzemeleri ile, bakım ve onarım için kullanılan araç ve gereçler özel sektör tarafından üretilmektedir. Öte yandan tamamen kamusal hizmetler için savunma ve güvenlik güçlerinin kullandığı miğferler, devriye arabaları, uniformalar, telsizler ve benzeri araçların dahi hemen tamamı özel sektör tarafından üretilir.

Buna karşılık nispeten özel sektör üretimlerinde kullanılan bazı hizmetler kamu kesimi tarafından üretilir. Caddeler, kanalizasyon ve itfaiye hizmetleri buna örnek verilebilir.

Birinci ve ikinci ölçülerde asıl zorluğun kaynağı sadece nihai ürünün dikkate alınmasıdır. Ara safhada ürünün yapısı dikkate alınmamaktadır. Amaç nihai ürün üretiminde kaynak dağılımını kontrol etmede devletin rolünü ölçmek ise kamu harcamalarının GSMH'ya oranı yararlıdır. Bu dikkate alındığında, karayolu inşası örneğinde, devletin karayolu

inşa etmesi önemlidir. Yoksa kullanılan malzeme ve teçhizatın nasıl üretildiğinin önemi yoktur.

Üçüncü ölçü ise, amacın toplam üretimde kamu ve özel sektörün oranlarını gösterecek bir ölçünün bulunması söz konusu olduğunda geçerlidir. Kamusal üretimin katma değerinin belirlenmesi ile bu özel sektörün katma değeri ile kıyaslanır. Kıyaslama sonucu nisbi üretim faaliyetlerini tahmine yarayan ölçü bulunur. (1)

3.4. Kamu Harcamalarının Gelir Esnekliği

Milli gelirden bir artış olduğunda kamu harcamalarında buna bağlı olarak daha fazla bir artış meydana geliyorsa kamu harcamalarının düzeyinin gelir esnekliğinden söz edilir. Bu durum, kamu harcamalarındaki artış oranının milli gelirin artış oranından daha fazla olduğu anlamındadır. Bu konuyla ilgili olarak bazı maliye ve iktisatçılar, milli gelir düzeyi yükseldiği zaman, buna bağlı olarak, bir çok kamu harcama kalemine olan talebin artacağını belirtmişlerdir. (2) Bunlara göre, kamusal olarak sağlanan mal ve hizmetlerin önemli bir bölümü, yapısı gereği lüks mallardır ve gelir esnekliktir. Wagner yasasında da aynı mantık saklıdır.

Bird, kamu harcamalarının gelir elastikliğinin, önemli bir harcama sınıfında toplam harcamaların elastikliğinden büyük olduğunda modern terimlerde Wagner hipotezinin geçerliliği

(1) DUE J.F., a.g.e., s.44-45

(2) HAGEN E.F., The Economics of Development, Richard D. Irwin Inc., Homewood, 1968, p.315

ispat edilmiş olacağını söylemiştir.(1) Milli gelirin bir birimlik yüzde değişimi sonucu olarak kamu harcamalarında yüzdesel artışın gelir elastikiyeti Bird tarafından açıkça tanımlanmıştır.

Williamson farklı olarak yeni bir elastikiyet ölçüsü ortaya attı.(2) Bu elastikiyet ölçüsü Wagner kanunuyla tamamen aynı doğrultuda idi. Kişi başına düşen reel gelirden bir birimlik yüzde değişiminin bir sonucu olarak kamu harcamalarının GSMH'ya oranındaki yüzde değişimleri göstermektedir.

Son çalışmalar Wagner kanununun ne temelde fazla bir değişikliğe uğratıldığını ne de test edildiği görüntüsü vermekte, fakat geliştirilen yeni teoriler herhangi bir kamu harcamaları yapısı ve düzeyi hakkında kapsamlı analizi tamamen mümkün kılmaktadır.

Wagner kanununun en uygun sayısal testine işaret olan tahmini bir elastikiyet ölçüsü şöyle formüle edilebilir:

$$(*) \quad E_e = \frac{d(G/GSMH)}{(G/GSMH)} / \frac{d(GSMH/N)}{(GSMH/N)}$$

Başka bir elastikiyet ölçüsü ise:

$$(**) \quad E_e = \frac{d(G/N)}{(G/N)} / \frac{d(GSMH/N)}{(GSMH/N)}$$

-
- (1) BIRD R.M., "Wagner's law of Expanding State Activity", Public Finance/Finances Publiques, Vol 26, No:1/1971, p.p.1-26
 (2) WILLIAMSON J.G., " Public Expenditures and Revenue:An International Comparison", The Manchester School of Economics and Social Studies, Vol 29, 1961, p.p.43-56

Burada: $d(G/N)$ = Kişi başına kamu harcamalarındaki artış oranı

E_e = Harcamaların gelir elastikiyeti

(G/N) = Kişi başına düşen kamu harcaması

$d(GSMH/N)$ = Kişi başına GSMH'daki artış oranı

$(GSMH/N)$ = Kişi başına GSMH

Birinci elastikiyet ölçüsü kullanıldığında, verilerin kullanılan kişi başına gelir terimleriyle sınırlandırıldığı anlamı çıkar.

iki nolu formül kullanıldığında ise; bulunan sonuçlar Wagner'in asıl sonuçsal yorumuyla aynı doğrultuda olmayacaktır. (1)

3.4.1. Gelir Elastikiyeti Konusunda Yapılan Deneysel Araştırmalar

Kamu harcamalarının gelir esnekliğini yorumlarken, kamu harcamalarının önemli bir bölümünün lüks mal olması dolayısıyla gelir esnek olduğunu ve bundan dolayı da milli gelir arttığında kamu harcamalarının daha fazla artacağını söylemek yetersiz olacaktır. Çünkü kamu harcamalarının gelir esnekliğini analiz etmek, esnekliğin bir çok karışık olaylara bağlı olması nedeniyle oldukça zordur.

Musgrave 1890-1962 yılları arasında İngiltere, A.B.D. ve Almanya ile ilgili kamu harcamaları konusunda bir

(1) MISHAS A.N., "Wagner's Law of Public Expenditures: What is the appropriate measurement for a valid test", Public Finance/Finances Publiques, vol30 No:1/1975, p.p.80-82

araştırma yapmıştır. (1) 1929'dan önce toplam harcamaların gelir elastikiyeti İngiltere ve Almanya'da A.B.D.'den daha yüksekti. İngiltere ve Almanya'da elastikiyetin , araştırmanın yapıldığı tarihe kadar olan elastikiyetten daha büyük olduğu gözlenmiştir. Bu durum A.B.D'lerinde ters yönde gerçekleşmiştir. Söz konusu çalışmada, harcamaların marjinal eğiliminin A.B.D'lerinde 1929 öncesi düşük, sonra ise İngiltere ve Almanya'daki marjinal harcama eğilimine yakın olduğu söylenmektedir. Almanya'da marjinal harcama eğiliminin gerek 1929 yılından evvel gerekse 1929'dan sonra iki ülkeden yüksek olduğu gözlenmiştir. (2)

Transfer harcamaları hariç tutulup, sadece sosyal programlar için harcamalara müsaade edildiğinde elastikiyetler azalacaktır.

3.5. Geniş Bir Uluslararası Süreçte Gelir ile Harcama Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Deneysel Analizleri

Wagner hipotezinde gelişme düzeyi ile harcamalar arasında bir nedensellik ilişkisi olduğunu kabul ederken, Keynezyen düşünce modelinde de kamu harcamalarındaki değişimin toplam hasılda bir artışa neden olacağı kabul edilmektedir. RAM tarafından yapılan çalışmada çok sayıda ülke

-
- (1) MUSGRAVE R.A., Fiscal Systems, Yale University Press, New Haven, 1969, p.p.91-118
(2) ATAÇ B., "Kamu Harcamaları Analizinde Pozitif Yaklaşım", Anadolu Üniversitesi İİBF. Dergisi, Cilt:5, Sayı:5, Eskişehir, 1987, s.300-315

verileri ele alınarak sonuçlar hakkında yorum yapılmıştır.(1) RAM, yorumlamasını Summer-Heston (1984)'un çalışmalarında kullandığı 1950-1980 arasındaki 31 yıllık verilerden yararlanarak yapmıştır. Bu veriler, 63 ülke için GSMH ve kamu harcamaları hakkında uluslar arası kıyaslama yapmaya elverişli bir kaynak olarak kullanılmaktadır.

Birçok araştırmacı çok sayıda ülkeden alınan verileri test etmiş ve ancak çok azının Wagner hipotezini desteklediğini göstermiştir.

Beck, bir kaç ülkede kamu sektörünün genişleme olayına esas olarak transfer harcamalarının neden olduğunu belirtmiş bu nedenle kamu harcamaları sadece mal ve hizmet olarak ele alındığında, ekonomik gelişme ile birlikte kamu harcamalarında bir artışın görülemeyeceğini söylemiştir.(2) Oysa Beck'in transfer harcamaları kapsamına aldığı ulaştırma, haberleşme, eğitim ve sağlık gibi hizmetler bu kapsama alınmamaktadır.Kaldiki,Saunders ve Klau(1985)tarafından 44 ülkede yapılan çalışmaların çoğunda,transfer harcamaları kapsama alınsın veya alınmasın kamu harcamalarının

-
- (1) RAM R., " Causality Between Income and Government Expenditure:A Broad International Perspective" Public Finance/Finances Publiques, Vol 41, No:3/1986, p.p. 393-406
- (2) BECK M., "Toward a Theory of Public Sector Growth", Public Finance/Finances Publiques, Vol 34, No:2/1982, p.p. 313-356

elastikiyetinin fazla farklılık göstermeyeceği belirtilmiştir. (1)

Söz konusu çalışmada 1950-1980 yılları arasında kişi başına GSMH ve kişi başına kamu harcamaları arasındaki nedensellikler özetlenmektedir. Bu sonuçlarla da Wagner hipotezi sınırlı ölçüde desteklenmektedir. Analiz sonuçlarına göre ; 12 ülkede kamu harcamalarıyla kişi başına GSMH arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Bu durumlar genellikle Wagner hipotezini kapsamamaktadır. Wagner hipotezi iki yönlü nedenselliği içermektedir. Söz konusu nedenselliği çift yönde pozitif sonuçları görülen 5 ülke vardır. Türkiye'de bu ülkelerin içindedir. Aynı yöntemlerle yapılan analizlerin her ikisinde de bir öneme sahip, kişi başına GSMH'nın kamu harcamaları üzerinde etkili olduğu söylenebilen maksimum 19 ülke vardır. Geriye kalan 44 ülkenin 7'sinde kişi başına GSMH'nın negatif etkisi görülmekte, 8'i kamu harcamalarından kişi başına GSMH'ya tek yönlü nedensellik ilişkisi ile tanımlanmış ve 29'u nedensellik sıralamasında hiç bir öneme sahip değildir.

Yine sonuçlara göre kişi başına kamu harcamalarının kişi başına GSMH üzerindeki tek yönlü pozitif nedensellik etkisinin istatistiki önemi araştırılan 4 ülkede var olduğu

(1) SAUNDERS P., and F.Klau, " The role of Public Sector, Causes and Consequences of the Growth of Government", OECD Economic Studies, No:4/1985, p.p. 1-50

görülmektedir. Bu ülkeler Kanada, İtalya, Portekiz ve Türkiye'dir.

Bulunan sonuçlardan yararlanarak yapılan korelasyon testleri yardımıyla genel bir durum kıyaslaması yapılabilir. 63 ülkenin 24'ünde kişi başına GSMH ve kamu payı arasındaki korelasyon işaretleri negatiftir. Nedenselliğin yönü korelasyon denklemi sonuçlarından bile küçüktür.

Wagner hipotezinde ya da Keynezyen modelde kesin nedensellik yönü için veriler tarafından gösterilen destek basit korelasyon hesaplamasına dayandığından aldatıcı olabilir.

Sahni ve Singh (1984) Kanada için yaptıkları araştırmada kamu harcamalarından gelire doğru büyükçe bir tek yönlü nedensellik olduğunu ileri sürmüşlerdir.(1) Aynı bilim adamları Hindistan için de toplam düzeyde çift yönlü ipuçları buldular.

Ayrıca yapılan başka bir çalışmada kişi başına kamu harcamalarının, kişi başına GSMH'ya oranı olarak bulunan kamu harcamalarının elastikiyeti 63 ülke için gösterilmektedir. Eğer, kişi başına kamu harcamalarının kişi başına GSMH'yla olan elastikiyeti birden büyükse, kişi başına GSMH ve kamu harcamalarının payı arasındaki korelasyon önemli derecede

(1) SAHNI B.S., and B.Singh " On the Causal Direction Between National Income and Government Expenditure in Canada", Public Finance/Finances Publiques, Vol 39, No:3/1984, p.p.359-392

pozitif, elastikiyet birden küçükse korelasyon muhtemelen sıfır, birim elastikiyet olduğunda da korelasyon önemli derecede geçerli olmayacaktır. Söz konusu çalışmada Türkiye birim elastikiyetin görüldüğü ülkeler arasında yer almaktadır.

3.5.1. Sonuçların Değerlendirilmesi

Ratı Ram yaptığı çalışmada; gelir le kamu harcamaları arasındaki nedensellik örneklerinin çeşitli ülkeler arasında dramatik farklar gösterdiğini belirtmektedir. (1) Bu farklılıklar muhtemelen ülkeler arasındaki ekonomik ve politik yapıdaki değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bir kaç ülkeden alınan tarihsel verilerle dünya hakkında genelleme yaparken de oldukça dikkat edilmesi gerekir.

Ram'ın incelediği 63 ülkede savaş sonrası veriler dikkate alınarak genelleme yapılırsa bulunan sonuçların gerek Wagner hipotezini gerekse Keynezyen makro ekonomik modelleri sınırlı oranda desteklediği söylenebilir. Nedensellik testleri bir yana, elastikiyet ve korelasyon testleriyle verilerin analiz edilmesi durumunda bile söz konusu hipotezlere destek çok sınırlı oranda sağlanmıştır.

(1) RAM, Rati, a.g.e., s.406

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU HARCAMALARININ İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1. İKTİSADİ BÜYÜME

1.1. Tanım

İktisadi büyüme; iktisadi hayatın temel verileri olan işgücü, tabii kaynaklar ve tehzizatın kişi başına yıldan yıla daha yüksek reel gelir sağlayacak şekilde artmasıdır. (1) Büyüme özellikleri itibarıyla kapsadığı konular "İktisadi Kalkınma" ve "Büyüme" kavramları altında toplanabilir. Az gelişmiş ekonomilerin gelişmiş ekonomi haline gelebilmesi için yıldan yıla temel verilerin sağlayacağı reel artış iktisadi kalkınma olarak adlandırılmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde ise söz konusu reel artış iktisadi büyüme olarak adlandırılmaktadır.

İktisadi kalkınma teorileri sosyolojik, kültürel, teknik, politik ve psikolojik faktörlerle de yakından ilişkilidir. İktisadi kalkınma genelde iktisadi faktörlerin ikamesini gerektirir. Diğer sosyal, politik ve geleneksel etkiler yok edilerek iktisadi refah için alınması gerekli karar ve davranışlar ön plana geçer. İkel aile ve trampa ekonomisi yerini para ve kredi politikasını geniş ölçüde kullanan modern ekonomilere bırakır. Modern ekonomiler, ilgili

(1) ÜLGNER S., Milli Gelir İstihdam ve İktisadi Büyüme, 6.Baskı, Der Yayınevi, İstanbul, 1980, s.409

para-kredi ve benzeri politikalardan önemli derecede yararlanması için tekniklerini de modern makina ve teçhizatla donatmak zorundadır.(1) Söz konusu değişimler iktisadi olduğu kadar sosyal ve politik kararlar olduğundan iktisadi kalkınma çok boyutlu problemler bileşkesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İktisadi kalkınma ve büyüme arasında ekonomik esaslar yönünden önemli derecede farklar yoktur. Görülen fark büyüme teorilerinin temel konusu olan iktisadi koşulları ekonominin özelliğine göre uygulanmasıdır. Bu nedenle iktisadi büyüme kavramı burada iktisadi kalkınma kavramını da kapsayacaktır.

1.2. Büyümenin Ölçülmesi

Bir ülkede iktisadi büyüme veya kalkınmanın göstergesi olarak milli gelir kavramı kullanılır. Burada konumuz olamamasına rağmen milli gelirin üretim yoluyla, toplam harcamalar yoluyla ve kazanılması yoluyla hesaplandığını söyleyebiliriz. Büyüme hızı, fert başına düşen milli gelirin reel olarak hesaplanmasıyla da bulunabilir. Bulunan büyüme hızından artan nüfusun etkisi de çıkarılmalıdır.

(1) TURHAN S., ÖNDER İ., ATAÇ B., Maliye Politikası, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fak. Yay. No:123, Eskişehir, 1986, s.148-151

1.3. İktisadi Büyüme Etki Eden Faktörler

Büyümenin en temel unsuru sermaye yatırımı olarak kabul edilmektedir. Teorik düşünceler ve yapılan araştırmalar sermaye yatırımı ile milli gelir arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu ilişki uzun dönemler için daha fazla anlamlı olmaktadır.

Üretimin sermaye ile birlikte emek ve doğal kaynakların kullanılmasıyla yapıldığı açıktır. Bu nedenle eğer sermaye, emek ve doğal kaynakların kullanımında bir verimliliğe sebep oluyorsa milli gelirin artmasına sebep olacaktır. Yoksa emek ve doğal kaynak kullanımı sabit olduğunda sermayenin artması iktisadi büyüme yönünden fazla bir anlam ifade etmez.

Sermaye ve çalışan kişi sayısı birbirine uygun olarak artsa bile büyüme hızı devamlı artmamaktadır. Bu durumda en etkin faktör teknolojik gelişme olmaktadır. Teknik gelişme içinde, emeğin kalitesindeki düzelmeyi, sermayenin verimliliğinin artırılmasını, birim maliyetlerde meydana gelen düşmeyi, milli ekonominin bir bütün olarak daha iyi örgütlenmesini sayabiliriz.(1)

Kısaca iktisadi büyümeyi etkileyen hususları;

- i) Sermaye birikimi,
- ii) İstihdam imkanlarının artışı,

(1) HATİPOĞLU Z., Makro İktisat Dış Ticaret ve Gelişme, Temel Araştırma A.Ş. Yay.No:11, İstanbul, 1987, s.325-328

iii) Doğal kaynakların artışı

iv) Teknolojik bilgi

şeklinde özetleyebiliriz.

1.4. Gelişen Ekonomiler İçin Bazı Modeller

1.4.1. Keynesgil İstikrarsız Büyüme modelleri: Harrod-Domar

Çağdaş büyüme teorileri arasında ilk öncü R. Harrod'un 1939 tarihli makalesi olmuştur. E. Domar da aynı konuda bir makale çıkarmıştır. Her iki yazar da büyüme sürecini Keynesgil bir muhteva içinde ele almışlar ve Keynes'in genel modelinin dinamikleştirilmesi gayesini hedef kabul etmişlerdir. Keynes teorisinin dinamikleşmesi çarpan ilkesi yanında yatırımların kapasite meydana getirici etkisini tespit eden hızlandırıcı ilkesi ile sağlanmaktaydı. Hızlandırıcı katsayısı teknolojik yönden sermaye ile hasıla arasındaki ilişkiyi temsil etmekteydi. (1) Gerek Harrod gerekse Domar modellerinde, talep ve arzda varsayılan sertlikler istikrarsız büyüme sonucuna işaret etmekteydi. Harrod'a göre ekonomi ancak gerekli büyüme hızında yatırım ve talep noksanı veya fazlası göstermeden yürüyebilecek, bu halde dahi emeğin tam istihdamının tayin ettiği tabii büyüme haddinin sınırına varıldığında fiili büyüme hızı gerekli büyüme hızının altına düşeceği için dengesizlik başlayacaktır. Fiili büyüme hızının gerekli büyüme

(1) SAVAS V., Kalkınma Ekonomisi, İİTİA.2. Baskı Nihat SAYAR Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No:315/547, İstanbul, 1979, s.309-325

hızından farklı olması ekonomiyi devamlı dengeden uzaklaştırmaktaydı. Böylesi büyüme süreci bir bıçak sırtı (knife-edge) gibi, istikrarsızlık yahut kararsızlık-dengesizlik içinde arsayılmış olurdu.(1) Harrod-Domar modellerinin analiz modeli olarak gerek gelişmiş gerek gelişen ekonomilerde uygulanması konusunda çıkan çeşitli yetersizliklere rağmen, Domar'ın da işaret ettiği gibi(2): kısaca $G = Cr = s$ veya $r = \frac{aq}{c}$ formulüdür.

Bu formulü ekonominin erişebileceği büyüme haddinin hesaplanması olarak ele aldığımız sürece, parametrelerin tanımları icabı, sadece gelişmiş değil gelişen ülkelerde ve yine sadece kapitalist yahut karma ekonomi sistemi uygulayan değil, sosyalist sisteme dahil ülkelerde dahi geçerli olduğu açıktır. Harrod-Domar modeli bize gelişen ülkeler için basit bir makro planlama aleti verebilmektedir.

1.4.2. Neo-Klasik İstikrarlı Büyüme Modelleri: Solow, Swan

Solow ve Swan Harrod-Domar modelinde gerek talepte gerek üretim fonksiyonunda varsayılan sertlikleri ortadan kaldırmak için tam istihdam ile sermayenin tam kullanımını bir arada ve kendiliğinden sağlayan, istikrarlı neo-klasik büyüme modeli meydana getirmişlerdir. Nitekim, Solow

(1) İLKİN A., Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, 3. baskı, İ.Ü. İktisat Fakültesi yay.no:453, İstanbul, 1979, s.55-59

(2) DOMAR E., "The Problem of Capital Accumulation", American Economic Review, December 1948

modelinde üretim açısından faktör ikame imkanlarının yahut fiili sermaye-hasıla oranının değişebilirliği kabul edilmekte ve Cobb-Douglas üretim fonksiyonu ile çalışılmaktadır. Talep açısından ise faiz haddinin ve faktör fiyatlarının değişebilirliği ve yatırım talebinin faiz elastikliğinin yüksek olduğu varsayılmıştır. Bu varsayımlara göre Solow modelinde yatırım talebinde hızlandıran etkisi ortaya çıkmamakta, yatırım seviyesi faizin değişebilirliği ve yatırımın faiz elastikliğinin yüksekliği yoluyla tasarruf seviyesine göre kendiliğinden ayarlanabilmekte, bu husus sermaye-hasıla oranını değiştirebilmekte böylece ekonomi dengeli büyümeyi sağlayabilmektedir. Ekonomide tasarruf arzı yahut sermaye arzı cari sermaye-hasıla katsayısında emek arzından daha hızlı artıyorsa giderek emeğin gerek marjinal verimi gerekse fiyatı yükselecektir. Buna karşılık sermayenin gerek marjinal verimi gerekse fiyatı düşecektir. Faktör fiyatlarındaki değişme ekonomi için en karlı teknikleri de değiştirmekte ve düşen kar haddi daha sermaye yoğun üretim metodlarının kullanılması ve S/H oranının yükselmesi sonucunu doğurur. Solow da faktör fiyatlarının S/H oranını değiştirmesi ile birlikte Harrod'da görülen "tabii" ve "gerekli" büyüme hızları arasındaki fark ve tutarsızlık da kaybolmakta, ekonomi gerek emeğin tam istihdamını gerekse sermayenin tam kullanımını bir arada ve kendiliğinden sağlayabilmektedir. (1)

(1) Hiç M., Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, i.Ü. İktisat Fak. Yay. no: 2143, İstanbul, 1975, s. 131-139

Neo-Klasik modelin istikrarlı yahut kararlı denge vermesi durumunda 3 varsayım çok önemli rol oynamaktadır.(1)

1-Yatırımların tasarrufu değil tasarrufun yatırımları belirlemesi,

2-Düzgün(Well-behaved)üretim fonksiyonu,

3-Sermaye mallarının şekil değiştirebilir olması,

Birinci varsayım Keynesgil talep noksanı ve eksik istihdam sorununun ortaya çıkmasını önlemektedir.ikinci varsayım en karlı tekniklerin sermaye yoğunluğu arasında düzgün bir ilişkinin olmasını sağlar.Sermaye-Hasıla katsayısı kar haddi ile ters yönde değişecektir.Üçüncü varsayım olan sermaye mallarının şekil değiştirebilirliği yoluyla,müteşebbislerin bekleyişlerinin önemini kaybetmesi sağlanmaktadır.

Ekonominin kendiliğinden tam istihdam ve tam kapasite yahut istikrarlı büyümeyi sağlayacağı sonucuna varan neo-klasik modelin esas itibariyle bir analiz modeli seviyesinde kalacağı ve bir planlama modeli olarak kullanılmayacağı açıktır.

Neo-klasik modele göre ilave bir kapasite yahut sermaye sınırı belirlemek imkansızdır.Halbuki,bütün gelişen ülkelerde kapasite yahut sermaye sınırı temel darboğazı teşkil etmekte bu nedenle de gelişmekte olan ülkelere uygulanacak planlama modellerinde kapasite sınırının açıkça belirlenmesi kaçınılmaz olmaktadır.Ayrıca neo-klasik modelde talep sertliklerinin bulunmayışı ve talebin kendiliğinden tam

(1) SAVAS V.,a.g.e.,s.325-330

istihdam seviyesinin de ayarlanabilmesi yine gelişen ülkelerin şartlarıyla bağdaşmaz. (1)

2. DEVLET SEKTÖRÜ ÇARPANLARI

2.1. Kamu Harcamaları Çarpanları

Kamu harcamaları mevcut olduğunda gelir denklemi:

$$Y = a + cY + I + G$$

olur. Yatırımların değişmeyip kamu harcamalarının değiştiğini kabul edelim. Bu durumda kamu harcamaları çarpanı (kg):

$$Y = a + cY + I + G$$

$$Y = \frac{1}{1-c} (a + I + G)$$

$$Y + dY = \frac{1}{1-c} (a + I + G + dY)$$

Her iki taraftan Y'yi çıkarırsak,

$$dY = \frac{1}{1-c} dG$$

$$\frac{dY}{dG} = kg = \frac{1}{1-c}$$

Milli gelir artışının kamu harcamaları artışına oranını ifade eden kamu harcamaları çarpanı $(1/1-c)$ yatırım çarpanı $(1/1-c)$ 'ye eşittir. Kamu harcamalarında meydana gelen bir değişikliğin milli gelir üzerindeki etkisi, yatırımlarda aynı yönde ve miktarda değişikliğin etkisine eşdeğer olacaktır. Ancak kamu harcamalarını mal ve hizmet alımı için

yapılan harcamalar ve transfer harcamaları olarak ikiye ayırarak milli gelir üzerindeki etkisini incelemek gerekir. (Tr) Transfer ödemelerini, (G) Mal ve Hizmet alımları için yapılan harcamaları gösterebilir.

Modelde transfer ödemeleri dahil edildiğinde ,

$$Y = a + c(Y + Tr) + I + G$$

$$Y = \frac{1}{1-c} (a + cTr + I + G)$$

$$Y + dY = \frac{1}{1-c} (a + cTr + I + G + cdTr)$$

Her iki taraftan Y'yi çıkarırsak,

$$Y = \frac{c}{1-c} dTr$$

$$\frac{dY}{dTr} = k_{tr} = \frac{c}{1-c}$$

Transfer ödemeleri çarpan katsayısı $(c/1-c)$, yatırım harcamaları ile kamu mal ve hizmet alımı harcamaları çarpan katsayısı $(1/1-c)$ 'den küçüktür, çünkü yatırım harcamaları ile kamu mal ve hizmet harcamaları toplam talebi, çarpan sürecinin ilk döneminde doğrudan ve harcama miktarına eşit olarak artırır. Sonra gelen her dönemde , harcamalarda marjinal tasarruf eğilimine eşit bir azalma meydana gelir ve süreç harcama artışı sifıra eşit oluncaya kadar devam eder.

Yukarıda anlatılanlar bir örnekle açıklanabilir;

Örnek: Kamu kesiminin bulunmadığı kapalı bir ekonomide marjinal tüketim eğilimi 0.8, gelirden bağımsız tüketim 1000 Tl. ise gelirin denge seviyesi 5000 Tl. olacaktır.

$$Y = 1000 + 0.8Y \quad \begin{array}{l} a = 1000 \text{ Tl.} \\ c = 0.8 \end{array}$$

$$Y = \frac{1}{1-0.8} * 1000 = 5000 \text{ Tl.}$$

- 1- Bu durumda yatırımlar 250 Tl. artarsa , milli gelir 1250 liraya yükselir:

$$k_I = \frac{1}{1-c} \quad dI = 250 \text{ Tl.}$$

$$dY = \frac{1}{1-c} dI$$

$$dY = (5) * (250) = 1250$$

- 2- Modele kamu kesimini dahil ettiğimizde, diğer değişkenler aynı kalır, kamu kesimi mal ve hizmet alımı için 250 Tl. harcarsa milli gelir 1000 Tl. olacaktır.

$$k_{Tr} = \frac{c}{1-c} \quad dTr = 250 \text{ Tl.}$$

$$dY = \frac{c}{1-c} dTr$$

$$dY = (4) * (250) = 1000 \text{ Tl.}$$

- 4- Transfer ödemelerini elde edenlerin marjinal tüketim eğilimi 1'e eşitse, transfer ödemelerindeki 250 Tl. artış milli geliri 1250 liraya yükseltir.

$$dY = \frac{ctr}{1-c} dTr$$

$$dTr = 250 \text{ Tl.}$$

$$dY = \frac{1}{1-0.80} * 250$$

$$ctr = 1$$

$$dY = (5) * (250) = 1250 \text{ Tl.}$$

2.2. Vergi Çarpanı

Modelde vergileri (T) dahil ettiğimizde kullanılabilir gelir:

$$Y_d = Y - T + Tr \text{ olur ve denklemini ,}$$

$$Y = a + cY_d + I + G \text{ veya } Y = a + c(Y - T + Tr) + I + G$$

olarak ifade edilir. Vergi çarpanı aşağıda gösterilmiştir:

$$Y = a + c(Y - T + Tr) + I + G$$

$$Y = \frac{1}{1-c} (a - cT + cTr + I + G)$$

$$Y + dY = \frac{1}{1-c} (a - cT + cTr + I + G - cdT)$$

Her iki taraftan Y'yi çıkarırsak,

$$Y = \frac{-c}{1-c} dT \quad \frac{dY}{dT} = kt = \frac{-c}{1-c}$$

Vergi çarpanı negatiftir, çünkü vergiler kullanılabilir gelirin azalmasına sebep olur ve buna bağlı olarak toplam talep de azalır. (Ancak, toplam talepte meydana gelen azalmayı, verginin toplam miktarı değil, vergi olarak ödenen

fonların tüketim harcamalarından çekilen oranı tayin eder.) Bu oranı marjinal tüketim eğilimi (c) belirler. Dolayısıyla vergi çarpanı, değer olarak transfer ödemeleri çarpanına eşittir, fakat toplam talebi aksi yönde etkiler; çünkü vergilerin artması toplam harcamaları azaltıcı yönde etki yapar.

2.3. Denk Bütçe Çarpanı

Ancak kamu harcamaları artmadığı durumda vergiler milli geliri azaltır. Alınan vergiler kamu ekonomisinde kullanılırsa, vergiler yoluyla harcama kanalından çekilen fonlar kamu harcamaları yoluyla tekrar harcama akımına girer. 500 Tl. vergi alındığında kamunun mal ve hizmet alımlarının aynı miktarda artırıldığını varsayalım. Bu iki değişikliğin toplam talep ve milli gelir üzerindeki etkisini şöyle gösterebiliriz:

$$dY = kt \, dT + kg \, dG \quad dT = 500 \text{ Tl.}$$

$$dY = \frac{-c}{1-c} dT + \frac{1}{1-0.80} dG \quad dG = 500 \text{ Tl.}$$

$$c = 0.80$$

$$dY = (-4 * 500) + (5 * 500) = 500$$

Örnekten de anlaşılacağı gibi alınan vergilerle kamu harcamalarının miktarı birbirine eşit olduğu halde , milli gelir 500 Tl. artmıştır. Bunun sebebi, vergiler yoluyla toplam talepte yapılan kısıntının devlet harcamalarının toplam talepte meydana getirdiği artıştan daha az olmasıdır.

Sonuç olarak, kamu harcamaları, vergilerle finanse edildiği durumda da toplam talebi ve milli geliri artırır. Bu artışın değerini denk bütçe çarpanı tayin eder. Vergiler ile elde edilen gelir, kamu sektörünün mal ve hizmet alımı için kullanıldığında, bütçe çarpanı 1'e eşittir ki buna denk bütçe çarpanı denmektedir (kb).

Denk Bütçe çarpanını şöyle gösterebiliriz:

$$kg = \frac{1}{1-c} \quad kt = \frac{-c}{1-c}$$

$$kb = kg + kt = \frac{1}{1-c} + \frac{-c}{1-c} = \frac{1-c}{1-c} = 1$$

Devlet aldığı vergileri transfer ödemelerine harcarsa durum farklı olacaktır; Çünkü vergiler, toplam talebi vergi olarak ödenen fonların tüketim harcamalarından çekilen kısmı oranında azalttığı gibi, transfer ödemeleri de toplam talebi kişilere aktarılan gelirin tüketime ayrılan oranı kadar artırır. Eğer vergi ödeyenlerin tüketim eğilimi ile transfer ödemelerinden yararlananların tüketim eğilimi birbirinin aynı ise milli gelirden hiçbir değişiklik olmaz.

$$dY = kt dT + ktr dTr$$

$$c = 0.80$$

$$dY = \frac{-c}{1-c} dT + \frac{c}{1-c} dTr$$

$$dT = 500 \text{ Tl.}$$

$$dTr = 500 \text{ Tl.}$$

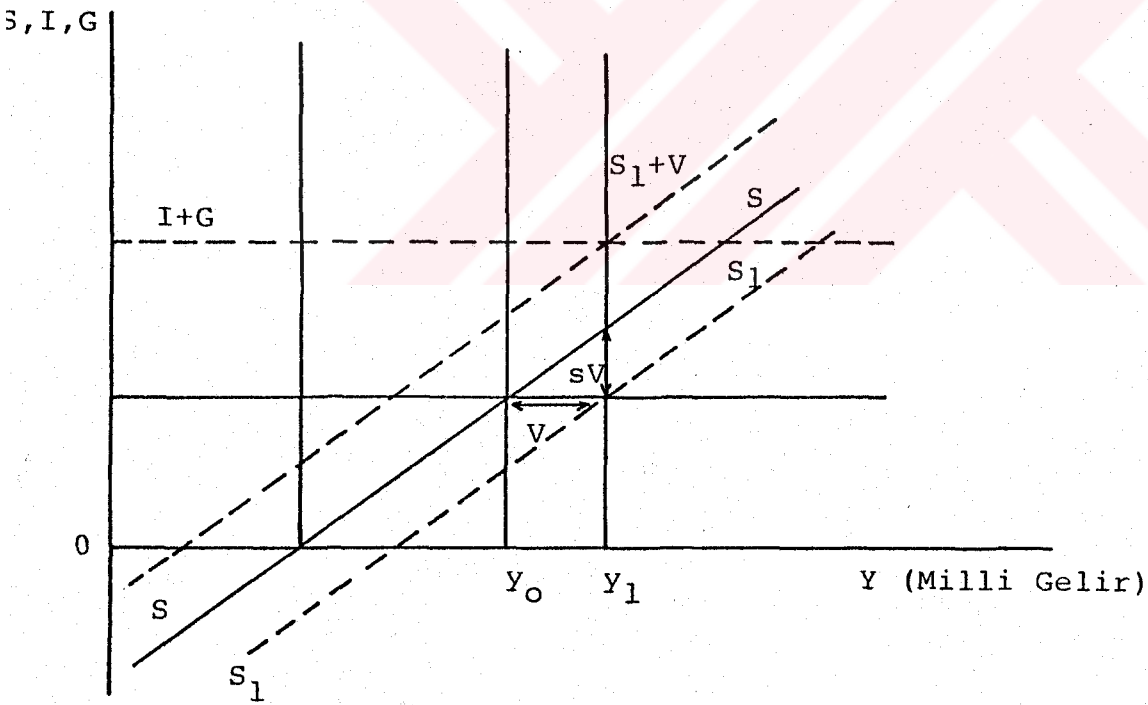
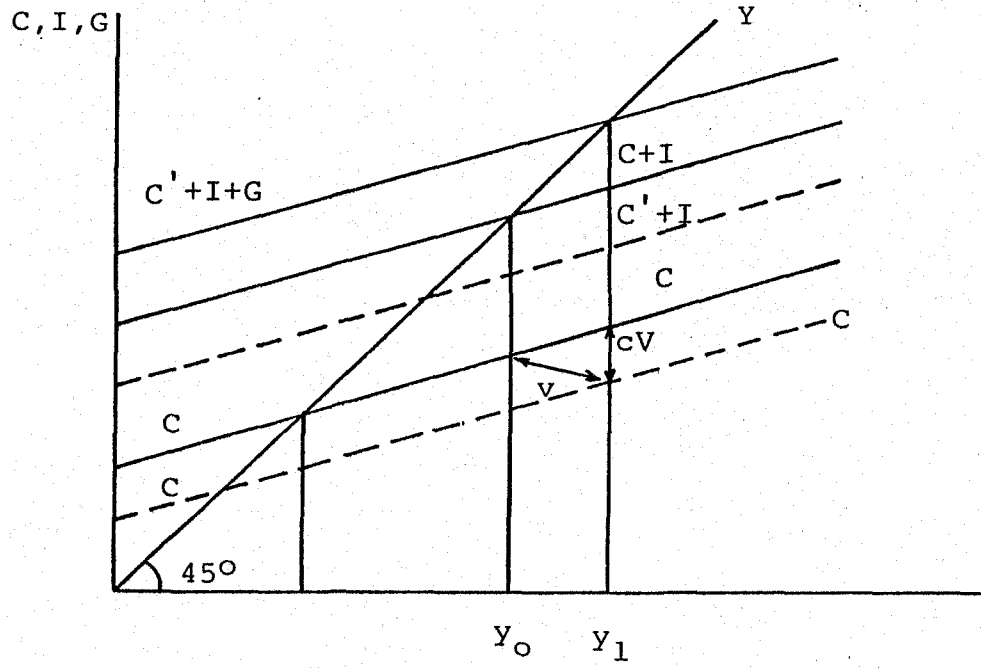
$$dY = (-4 * 500) + (4 * 500)$$

$$dY = 0$$

Bu durumda vergilerin toplam talebi azaltıcı etkisi

transferlerin toplam talebi artırıcı etkisi tarafından giderilmiştir. Transfer ödemelerinden faydalananların marjinal tüketim eğilimi, vergi ödeyenlerinkinden daha yüksekse milli gelir artar, daha düşükse milli gelir azalır.(1)

(1) GÖRGÜN S., Maliye Politikası, İstanbul Üniversitesi
İktisat Fak. Y., İstanbul, 1977, s.48-53

Şekil 1 : Toplam Harcamalar ve Milli Gelir Eşitliği

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYEDE KAMU HARCAMALARI- İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ

1. TÜRKİYE'DE KAMU HARCAMALARININ GELİŞİMİ

Türkiyede kamu harcamaları devamlı bir artış göstermiştir. Ancak bu artışın büyük bir bölümü para değerindeki düşmeden kaynaklanmaktadır. GSMH'nin 1927 yılında 1539 milyon lira, 1967 yılında yaklaşık 93 milyar lira, 1970'de 134 milyar lira, 1982'de 8736 milyar lira ve 1988'de yaklaşık olarak 100 trilyon lira olarak gerçekleştiği görülmüştür. Buna karşılık kamu harcamaları da, 1927'de 264 milyon lira, 1967'de yaklaşık 22 milyar lira, 1970'de 32 milyar lira, 1982'de 2 trilyon lira ve 1988'de yaklaşık olarak 21 trilyon lira olarak gerçekleşmiştir. (1988 rakamları ilk geçici tahmindir.

Söz konusu bütün rakamlar cari olarak ele alındığından harcamalar ve GSMH hakkında kesin yorum yapmak zordur. 1970'lerden sonra Türkiye'de görülen enflasyonist baskının harcama ve gelir rakamlarını şişirdiği açıktır.

Kamu harcamalarının toplam olarak GSMH içindeki payı kamu kesiminin ekonomi içindeki yerini göstermemekle beraber yine de bir fikir verir. Zira kamu harcamalarının bir kısmı GSMH'ya katkıda bulunurken, bir kısmı da "sosyal transfer ödemeleri" gibi şahsi gelir şekline dönüşür ve GSMH'ya hiçbir katkıda bulunmaz.

1.1.Kamu Harcamalarının GSMH'ya Oranının Gelişimi

Aşağıdaki tabloda kamu harcamalarının milli gelir içindeki payları dönemler halinde verilmiştir.

TABLO 1

Yıllar	Kamu Harcamalarının Milli gelir içindeki payı (%)
1927-31	17.3
1932-36	24.9
1937-41	20.0
1942-47	19.7
1948-52	23.2
1953-57	20.7
1958-62	19.0
1963-67	23.0

Kaynak:ÖNDER, İzzettin, a.g.e., sf.69

Bu değerlendirmeye katma bütçeli kuruluşlar ile yerel yönetimler dahildir.1942-47 yılları arasına 1945 yılı alınmamıştır.

1927-67 dönemi bir bütün olarak değerlendirildiğinde,kamu harcamalarının gelişimi Wagner kanununu doğrulamaktadır.Yani kamu harcamalarının artış hızı milli gelirin artış hızından yüksektir.Buna karşılık bazı ara dönemlerde de bunun tersi görülmüştür.

Bu konuda yapılan araştırmalarda,değerlendirmede yıllar itibariyle farklı sonuçlar bulunmasına rağmen,artışlar başlıca iki dönemde olmuştur.İkinci dönem,1937-41 yılları arasındır ve sebebi I.Dünya savaşıdır.İkinci dönem 1948-52 yılları arasındır ve Kore savaşının etkisi olmuştur.Üçüncü

dönem ise, 1963-67 yıllarıdır ve planlama ve kalkınma çabalarının bu artışın nedeni olmasının yanısıra, bu dönemde görülen aşırı fiyat artışı da direkt olarak kamu harcama artışı sebebi olabilir.(1)

1970-1982 dönemine ilişkin yapılan araştırmalarda, esas itibarıyla, kamu harcamalarının artmasına GSMH'daki artış kadar en azından diğer faktörlerin de neden olduğu anlaşılmıştır.(2) Araştırmanın yapıldığı 13 yıllık dönemde enflasyonist bir süreç yaşanmış ve kamu harcamalarının yapısında ve seviyesinde önemli değişiklikler görülmüştür. Bu dönemde kamu harcamalarındaki artışın en önemli nedeni olarak enflasyon gösterilmiştir. 1970-1982 döneminde toplam kamu harcamalarının GSMH içindeki payı aşağıdaki gibidir.

TABLO 2
Kamu Harcamalarının GSMH içindeki Payı (Milyar T.L.) (*)

Yıllar	Top.Kamu Har.	GSMH	Top.K.Har./GSMH %
1970	32.2	133.4	24
1971	45.2	173.4	26
1972	60.3	215.2	28
1973	76.8	279.9	27
1974	97.0	387.1	25
1975	149.1	484.9	31
1976	216.4	605.7	36
1977	334.2	803.4	41
1978	455.9	1312.9	34
1979	748.2	2199.5	34
1980	2074.8	8721.7	30
1981	1854.3	6555.5	28
1982	2074.8	8721.7	23

Kaynak : D.i.E ve Bütçe Gerekçeleri

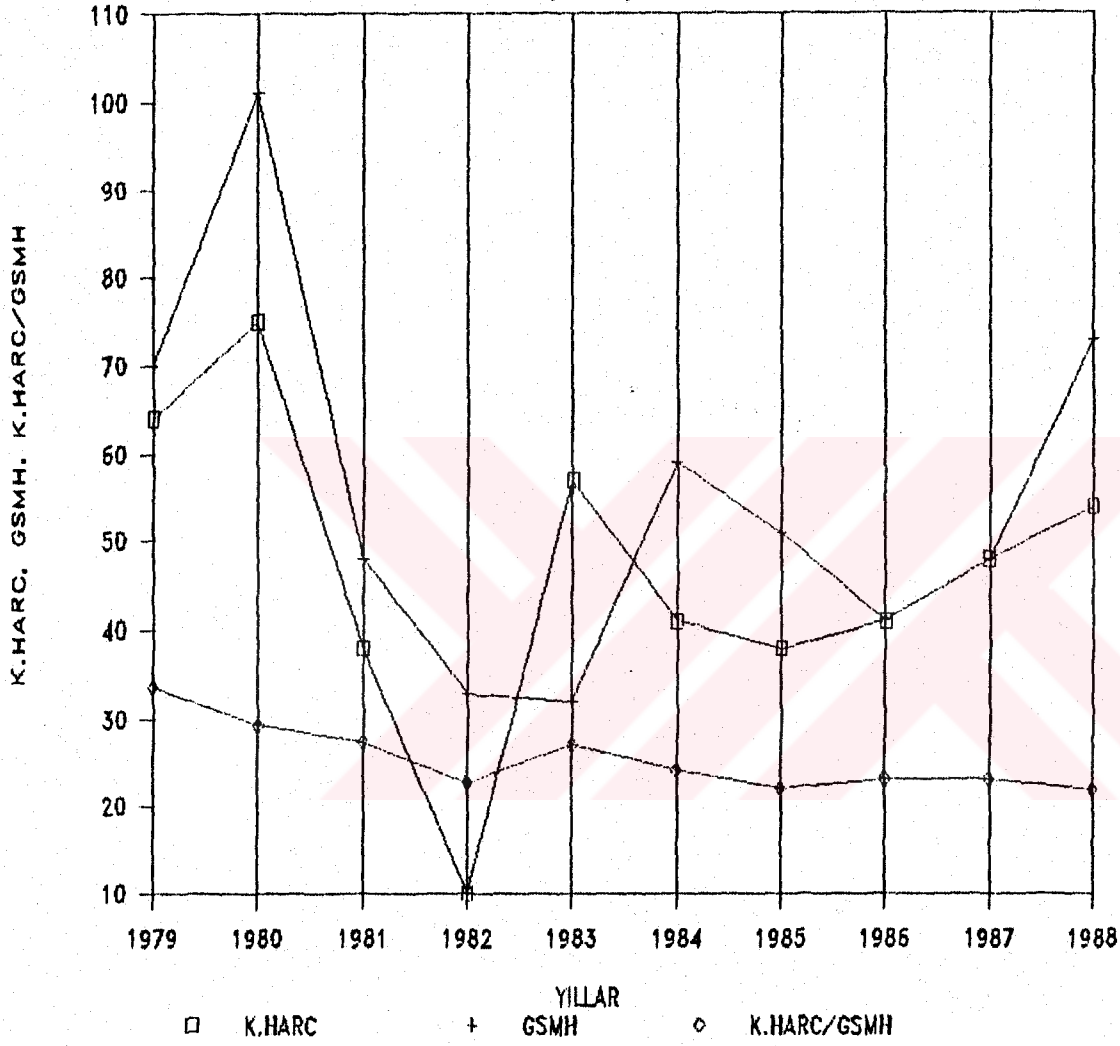
(*) Kamu Harcamaları Konsolide Bütçe H. olarak alınmıştır.

(1) ÖNDER İ., a.g.e., s.60-70

(2) BATIREL Ö.F., Maliye Politikası ve Gelişmekte Olan Ülkeler
Marmara Üni. İİBF., İstanbul, 1984, s.86-87

KAMU HARCAMALARI VE GSMH ARTIŞ YÜZDESİ

(Şekil 2)

Tablo'da 1975-1977 yıllarındaki artış sonucu kamu harcamalarının GSMH içindeki payında artış görülmesine rağmen 1978 sonrası bu artış temposunun gerilemekte olduğu anlaşılmaktadır. Tablodaki cari rakamlar sabit hale getirildiğinde GSMH'da söz konusu 13 yıllık dönemdeki artış yaklaşık olarak %5.6 olmaktadır. Bu aynı zamanda iktisadi büyüme hızıdır. Yıllık sabit fiyatlarla GSMH'nın artışı ile (dY) , toplam kamu harcamaları / GSMH oranı artışı $d(K/Y)$ araştırılmış; (dY) bağımlı değişken kabul edilerek şu regresyon denklemi bulunmuştur. $dY = -0.365 + 5.786 d(K/Y), r = 0.708, r^2 = 0.501$

Ele alınan dönemde, gelişme süreci içinde kamu harcamaları ve harcamaların GSMH içindeki payı arasında bir ilişki, bulunan analiz sonuçlarına göre, Türkiye açısından da geçerli kabul edilebilir. Ancak belirlilik katsayısının düşük olması aradaki ilişkinin fazlaca anlamlı olmadığını ortaya koymaktadır.

1980-1988 dönemi kamu harcamaları ve milli gelir ilişkisini ele alalım: Bu dönemde hiç şüphesiz, ekonomik alanda yapılan en büyük değişiklik 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar programının yürürlüğe konulmasıdır. Bu program doğrultusunda harcama politikasını incelemeye çalışalım.(1)

Yüksek enflasyon hızının önlenmesi için harcamaların kısılması ve vergi oranlarının artırılarak zorunlu tasarruf

 (1) NADAROĞLU H., "Maliye Politikası ve Türkiyede'ki Uygulama"
 1983'de Türk İktisat Sempozyumu, Marmara Ün.
 yayın no:613, İstanbul, 1984, s.69-78

yapılması yoluna gidilmiştir. Vergi oranlarının artırılması özel yatırımları, harcamaların kısılması da kamu yatırımlarını azaltacağı açıktır. Bu nedenle her iki durumun yatırımları azaltmaması için uygun bir politika izleme yoluna gidilmiştir.

Devletin hem büyük tüketici olması, hemde siyasi nedenlerden dolayı kamu harcamalarını kısması güçleşmektedir. Devletin kamu harcamalarını azaltması toplumda gelen isteklerin sınırlı olarak karşılanması anlamına gelecektir. Toplumun isteklerinin asgari düzeyde karşılanması hükümetlere olan desteği azaltacak, oy kaybına neden olacaktır. Bunu bilen siyasi yetkililer genellikle harcamaları kısmayı başaramamışlardır. Ayrıca en büyük tüketici olan devletin harcamaları kısması, sosyal devlet anlayışına da aykırı olacağı dikkate alınarak toplum refahını geliştirebilmek için hizmet türlerinin seçimi, önceliği ve bileşiminin ele alınmasının gerekliliği de söz konusu programın amaçları arasında yer almıştır.

1980 sonrası dönemde kamu harcamaları seyri incelendiğinde; aşırı israfı önleyici bazı tasarruflar hariç, hükümet programlarında harcamaları azaltıcı tedbirlerin pek yer almadığı görülmektedir. Yatırımların yavaşlatılması ve cari giderlerdeki tasarruf yapma yönünde alınan tedbirlerin bazılarının kamu harcamalarının nisbeten azalmasına neden olduğu söylenebilir.

Harcamaların düzeyi kadar bileşiminin de önemli olduğu açıktır. Eğer kamu sektörünün tahsis ettiği kaynaklar toplum tercihlerini büyük ölçüde yansıtıyorsa, genel olarak toplum refahını artıracığı söylenebilir. Toplumsal tercihlerin tesbit edilmesinin en büyük güçlüklerinden biri olan politik nedenler ve değişik faktörler kaynak dağılımında sapmalara sebebiyet vermiştir.

1980 sonrası harcama politikasının iyi yönü de, dünya ölçülerine uygun olarak, ekonomik olarak kaynakların cari, yatırım, transfer harcamaları şeklinde bir ayırımı tabi tutulmasıdır.

Şimdi de 1980 sonrasında GSMH ve GSYİH'nin hem reel olarak hemde cari fiyatlarla gelişimini tablolar halinde görelim.

TABLO 3(a)

Sabit ve Cari Fiyatlarla GSYİH (T.L.)

Yıllar	GSYİH(cari)	Artış %	GSYİH(sabit)	Artış %
1980	4327963	100.7	203955	-0.75
1981	6413897	48	212746	4
1982	8607135	34	223267	4.4
1983	11531764	34	231742	3.7
1984	18212082	58	245038	5.7
1985	27551835	51	257545	5.1
1986	39287842	43	278955	8.3
1987	58296342	48	299582	7.3

Kaynak:D.i.E. ve TOBB Ekonomik Raporları

TABLO 3(b)

Sabit ve Cari Fiyatlarla GSMH (T.L.)

Yıllar	GSMH(cari)	Artış%	GSMH(sabit)	Artış%
1980	4435153	101	206120	-1.31
1981	6553878	47	214577	4.0
1982	8721795	33	224342	4.5
1983	11551860	32	231863	3.3
1984	18374839	59	245646	5.9
1985	27789414	51	258170	5.0
1986	39309619	41	278989	8.0
1987	58387182	48	299728	7.4
1988(*)	100776406	73	321191	7.2

(*)1988 Rakamları Gecici Tahmindir.

Kaynak:D.i.E.ve Bütçe Gerekçeleri

1980 Yılında negatif görünen büyüme hızı dışında 1981-1988 döneminde pozitif yönde bir büyüme olduğu gözlenmektedir.

Şimdi de GSYİH ve GSMH'nin Kişi Başına düşen cari ve sabit(1968) fiyatlarla artış oranlarını görelim.

TABLO 4(a)

Yıllar	Kişi Başına GSYİH(cari)	Artış%	Kişi Başına GSYİH(sabit)	(T.L.) Artış%
1979	49526	--	4691	--
1980	97393	96	4530	-3.5
1981	141380	45	4630	2.2
1982	186136	31	4784	3.3
1983	242503	30	4895	2.3
1984	371144	53	4935	0.8
1985	547684	47	5095	3.2
1986	762190	39	5410	6.1
1987	1103157	44	5669	4.7

Kaynak:D.i.E.

TABLO 4(b)

Kişi Başına Gayri Safi Milli Hasıla

Yıllar	Kişi Başına GSMH(cari)	Artış%	Kişi Başına GSMH(sabit)	(T.L.) Artış%
1979	50509	--	4784	--
1980	99749	97	4638	-3
1981	144460	45	4730	2.0
1982	188613	30	4848	2.4
1983	242915	29	4903	1.1
1984	374462	54	5006	2.1
1985	552408	47	5138	2.6
1986	762612	38	5413	5.3
1987	1104876	45	5672	4.7
1988(*)	1860167	68	5929	4.5

(*) 1988 Rakamları Gecici Tahmindir.

Kaynak:D.i.E.ve Bütçe Gerekçeleri

Heriki tabloda da görüldüğü gibi; Kişi Başına GSYİH ve GSMH 1980 yılı hariç sabit fiyatlarla ve cari fiyatlarla bütün yıllarda artış görülmektedir.

TABLO 5

Yıllar	Kamu harcamaları ile GSMH ilişkisi (T.L.)				
	Kamu Har.	Artış%	GSMH	Artış%	Kamu H./GSMH
1979	741.1	64	2199.5	70	33.7
1980	1297.8	75	4435.2	101	29.3
1981	1798.3	38	6553.6	48	27.4
1982	1986.4	10	8735.6	33	22.7
1983	3135.2	57	11551.9	32	27.1
1984	4434.1	41	18374.8	59	24.1
1985	6124.9	38	27789.4	51	22.0
1986	9082.5	41	39309.6	41	23.1
1987	13480.6	48	58387	48	23.1
1988(*)	20881.9	54	100776	73	21.9

(*) 1988 Rakamları gecici tahmindir.

Kaynak:Bütçe gerekçeleri

Türkiye'deki toplam kamu harcamalarının %90'na yakın bir kısmının konsolide bütçe harcamaları teşkil ettiğinden aranılan ilişki hakkında bu rakamlar kullanılarak yorum yapılmaya çalışılacaktır.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde gerek bütçe artışlarının gerekse GSMH artışının yıldan yıla farklı olduğu görülmektedir. Kamu harcamalarının GSMH içindeki payı bağımlı değişken kabul edilerek bütçe artışıyla korelasyon ilişkisi araştırılmış ve $r^2 = 0.13$, $r = 0.3606$ olarak bulunmuştur. Bunun anlamı; kamu harcamalarının GSMH içindeki payının değişmesiyle harcamaların yıldan yıla değişmesi arasında anlamlı bir ilişki olmadığıdır. Regresyon denklemi ise:

$Y = 21.8528 + 12.3611 X$ 'dir. (Y=Kamu harcamaları/GSMH oranı, X=Konsolide bütçe harcamaları değişim oranıdır)

TABLO 6

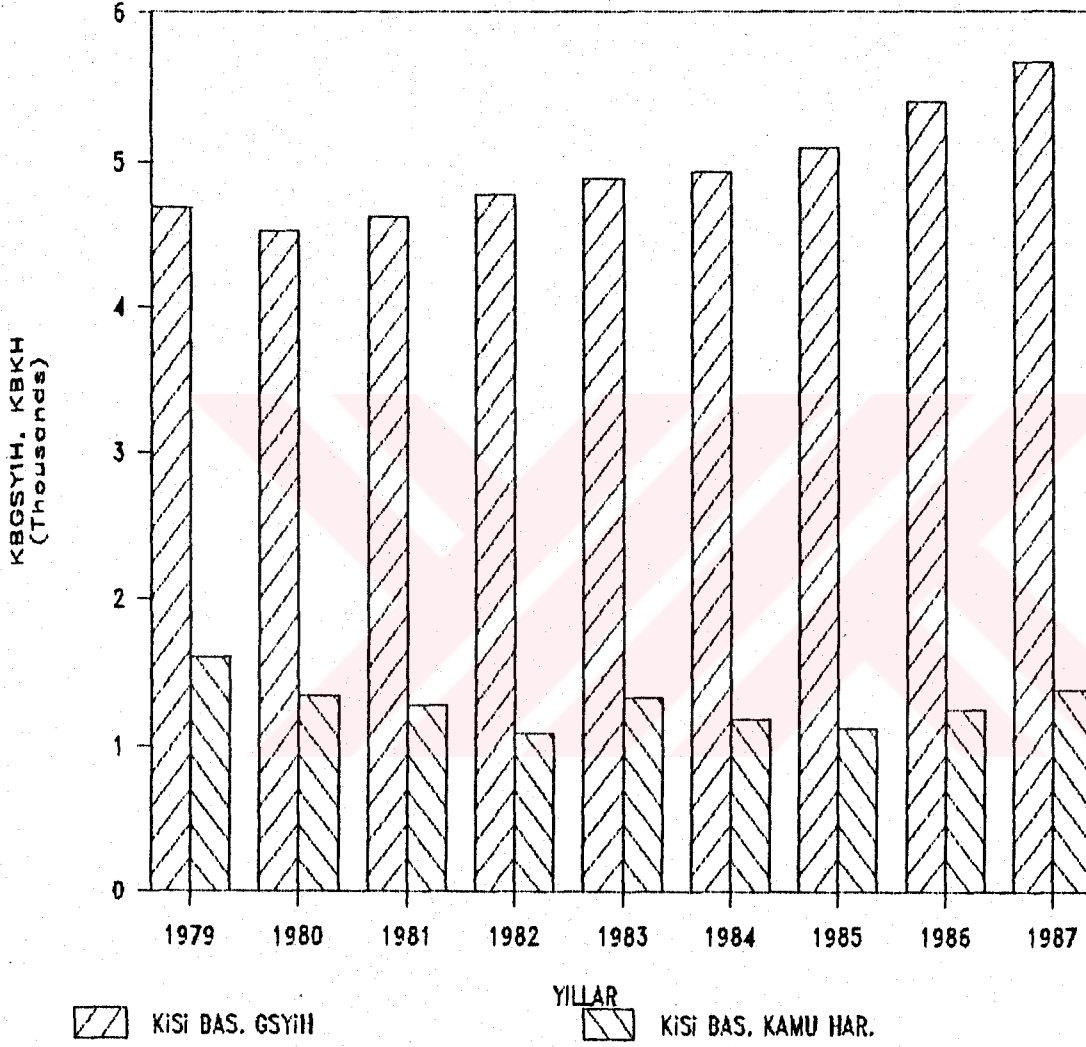
Yıllar	Sabit Fiyatlarla Kamu Harcamaları ve GSYİH ilişkisi (T.L.)			Kişi Başına Kişi Başına	
	Kamu H.	GSYİH	K.H./GSYİH	Kamu Har.	GSYİH
1979	70246	205486	34.18	1603	4691
1980	60362	203955	29.59	1340	4530
1981	58883	212746	27.67	1281	4630
1982	51064	223267	22.87	1094	4784
1983	63286	231742	27.30	1337	4895
1984	58964	245038	24.06	1187	4935
1985	56975	257545	22.12	1127	5095
1986	64469	278955	23.10	1250	5410
1987	69202	299582	23.10	1390	5668

Kaynak:D.i.E. ve TOBB Ekonomik Raporları

Kamu harcama rakamları GSYİH deflatörü ile deflate edildiğinde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı gerek cari gerek sabit fiyatlarla hesaplandığında aynı oranda olduğu gözlenmektedir. Kişi başına GSYİH sabit fiyatlarla hesaplandığında yıldan yıla bir artış gözlenmektedir. Oysa kamu harcamaları kişi başına sabit fiyatlarla hesaplandığında bazen arttığı, bazen azaldığı görülmektedir. Bu nedenle kişi başına düşen kamu harcamalarıyla, kişi başına GSYİH arasında anlamlı bir ilişki olmadığı açıktır.

K.B.GSYİH ve K.B.K.H.

(Şekil 3) (1968 Fiy., TL)

1.2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı

1970-1982 döneminde toplam kamu harcamalarının ekonomik ayırımı aşağıdaki gibi seyretmiştir.

TABLO 7

Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı (%)			
Yıllar	Cari	Yatırım	Transfer
1970	46.5	26.0	27.5
1971	50.2	23.4	26.4
1972	52.0	20.6	27.4
1973	50.8	18.2	31.0
1974	45.6	24.8	29.6
1975	45.6	26.6	27.8
1976	44.1	28.0	22.5
1977	40.8	29.7	29.5
1978	40.9	25.3	33.8
1979	46.7	23.6	29.6
1980	40.0	26.0	34.0
1981	43.0	24.0	33.0
1982	43.0	24.0	31.0

Kaynak:D.i.E. ve Bütçe Gerekçeleri

Yukarıdaki tabloya göre cari harcamaların toplam kamu harcamaları içindeki ortalama payı %45.3, yatırımların payı %24.6, transferlerinki ise %29.5'dir. Yapılan araştırmalara göre bu rakamların az gelişmiş ülke ortalamalarına yakın olduğu, az gelişmiş ülke örneklerinin ortalama cari+yatırım payının %74.3, Türkiye'ninki ise %69.9 olduğu belirtilmiştir. Aynı araştırmada GSMH gelişimi ile transfer harcamaları payı artışı arasında da bir ilişki olmadığı belirtilmektedir. (1)

1983-1988 döneminde kamu harcamalarının ekonomik ayırımı göre inceleyelim:

(1)BATIREL Ö.F.,a.g.e.,s.89

TABLO 8(a)
Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı
(Yılsonu ödeneklerine göre) (Milyar Tl.)

Yıllar	Cari	Artış%	Yatırım	Artış%	Transfer	Artış%
1983	1311	--	673	--	1151	--
1984	1771	35	873	29.7	1790	55.5
1985	2549	43.9	1309	49.9	2267	26.6
1986	3682	44.4	1943	48.4	3458	52.5
1987	5044	36.9	2575	32.5	5862	69.5
1988(*)	7035	39.4	3471	34.7	10736	88.0

TABLO 8(b)
Ekonomik Ayırımı Göre Ödeneklerin Toplam İçindeki Payı (%)
(Yılsonu ödeneklerine göre)

Yıllar	Cari	Yatırım	Transfer
1983	41.8	21.5	36.7
1984	39.9	19.7	40.4
1985	41.6	21.4	37.0
1986	40.5	21.4	38.1
1987	37.4	19.1	43.5
1988(**)	33.7	16.6	49.7
Ortalama	39.15	19.95	40.9

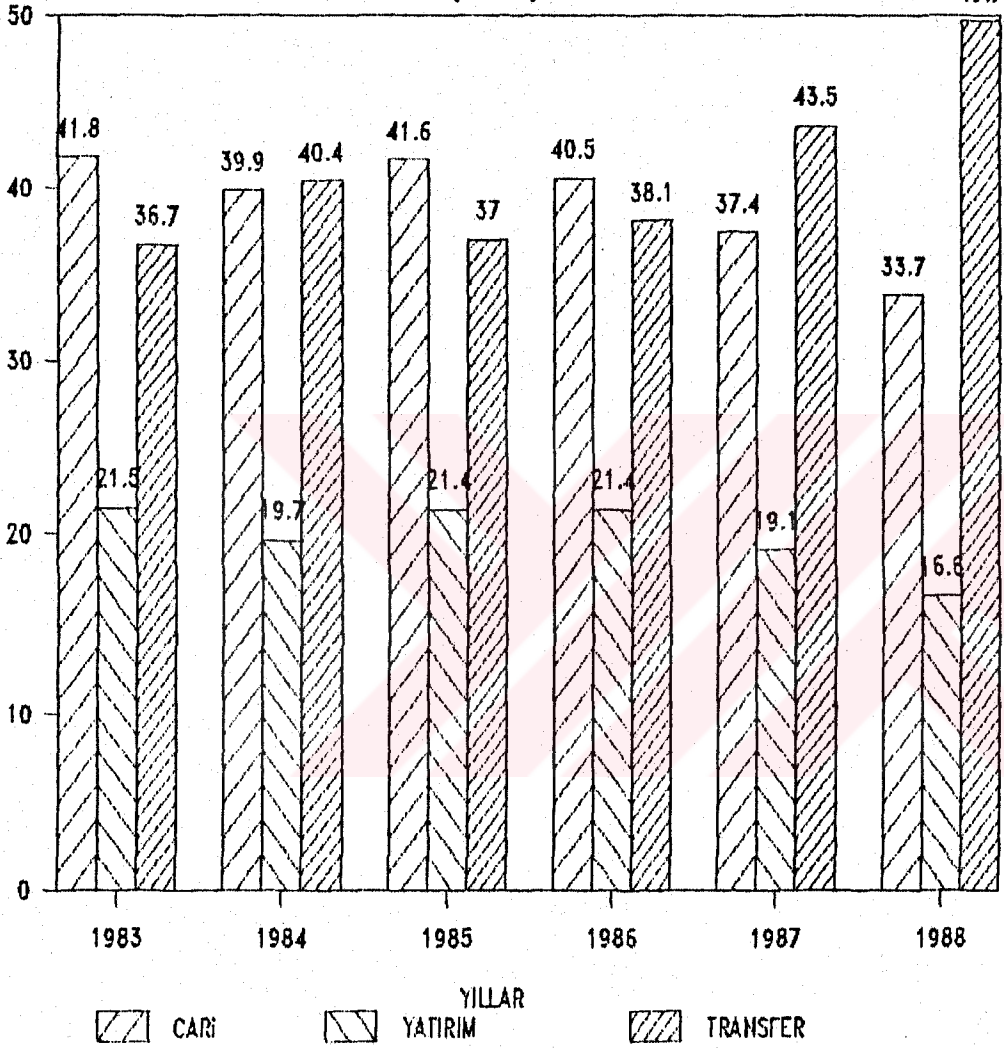
(*),(**) 1988 Yılı başlangıç ödenegi ile hesaplanmıştır
Kaynak: Bütçe Gerekçeleri

Her iki tabloda da transfer harcamalarının hem yıldan yıla miktar olarak hemde toplam harcamalar içindeki payının devamlı arttığı, 1986'dan sonra yatırım ve cari harcamaların nisbi payının azalma eğiliminde olduğu gözlenmektedir.

1983-1988 döneminde daha sonraki bölümde detaylı olarak açıklanacağı gibi transfer harcamalarının artış oranıyla kamu harcamalarının artışı oranı arasında bir ilişkinin varlığı konusunda yapılan analizde 1970-1982 döneminde yapılan analizin aksine, çok kuvvetli olduğu bulunmuştur. Ekonomik ayırımı göre; transfer, cari ve yatırım harcama rakamları

KAMU HARCAMALARININ EKONOMİK AYIRIMI

(Sekil 4)

incelendiğinde de kamu harcamalarının artışıyla transfer harcamaları arasında bir ilişki olabileceği görülecektir.

1.3. Türkiyede Son 9 Yıllık Dönem İçindeki Kamu Harcamalarının GSMH ile İlişkisinin Analizi

a) Kamu harcamalarının GSMH'ya oranının 1979-1988 döneminde gelişimi ile , kamu harcamalarının artış oranı arasında ilişkinin aranması:

$$\text{Regresyon denklemi: } Y=21.8528+12.3611X \\ (9.6413)$$

Tahminin Standart Hatası: 5.2726

Probabilite(ihtimal): 0.22617

$$r^2 = 0,1300$$

$$r = 0.3606$$

Burada: Y= Kamu Harcamaları/GSMH oranı

X= Kamu Harcamaları artış oranı

Burada Y ile X arasında ilişkiden %22.617 yanlışma ihtimaliyle bahsedilebilir. %5 yanlışma ihtimali olan ilişkinin geçerli olabileceği göz önüne alınırsa burada söz konusu ilişkinin anlamlı olmadığını söyleyebiliriz.

b) Kamu Harcamalarının GSMH içindeki payının değişimi ile GSMH'nın değişim yüzdeleri arasındaki ilişkinin analizi.

$$\text{Regresyon denklemi: } Y=28.9067-2.6271X \\ (7.6667)$$

Tahmini Standart Hatası: 5.6229

Probabilite(ihtimal): 0.73831

$$r^2 = 0.0106$$

$$r = -0.1028$$

Burada: X=GSMH artış yüzdeleri

$$Y = \text{Kamu Harcamaları/GSMH oranı}$$

Yanılma ihtimali %73.831 olduğunda anlamlı bir ilişki söz edilemez.

c) GSMH'layla kamu harcamaları artış oranları arasında bir ilişkinin analizi:

$$\text{Regresyon Denklemi: } Y = 0.1515 + 0.7659X \\ (\text{0.3319})$$

Tahmini Standart Hatası: 0.1815

$$r^2 = 0.3261$$

$$r = 0.5711$$

Probabilite(ihtimal): 0.0415

Burada: X=GSMH değişim yüzdeleri

$$Y = \text{Kamu harcamaları değişim yüzdeleri}$$

Söz konusu ilişki %4.15 yanılma ihtimali ile geçerli olmasına rağmen belirli katsayısı düşük olduğundan ($r^2=0.3261$) ilişkinin çok anlamlı olduğu söylenilemez.

d) Kamu harcamaları değişim oranı ile transfer harcamaları değişim oranı arasındaki ilişkinin analizi:

$$\text{Regresyon Denklemi: } Y = 0.2746 + 0.0030X \\ (\text{0.0008565})$$

Tahmini Standart Hatası: 0.0332

Probabilite(ihtimal): 0.03897

$$r^2 = 0.8049$$

$$r = 0.8972$$

Burada: Y=Kamu harcamaları değişim oranı

X= Transfer harcamaları değişim oranı

ilişki %3.897 yanılma ihtimaliyle geçerlidir. Belirlilik katsayısı da ($r^2=0.8049$)büyük olduğunda kuvvetli bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

e) Kamu harcamaları artış oranı ile transfer harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı arasındaki ilişkinin analizi:

$$\text{Regresyon Denklemi: } Y = -0.0780 + 0.0125X \\ \text{(0.0015)}$$

$$\text{Tahminin Standart Hatası: } 0.00331$$

$$\text{Probabilite(ihtimal): } 0.00331$$

$$r^2 = 0.9610$$

$$r = 0.9803$$

Burada: Y=Kamu harcamaları artış oranı

X= Transfer harcamalarının toplam içindeki yeri

Yukarıdaki ilişki çok küçük yanılma ihtimali (0.003) ile anlamlıdır.Ayrıca belirlilik katsayısının da yüksek olması ($r^2=0.9610$), kamu harcamaları artış oranı ile transfer harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı arasında çok kuvvetli ilişki olduğunu göstermektedir.

f) Kişi başına reel (sabit) GSYİH ile reel harcama/reel

GSYİH oranları arasındaki ilişkinin analizi:

Regresyon Denklemi: $Y = 6495.7562 - 59.0794X$
(27.1964)

Tahminin Standart Hatası: 309.8894

Probabilite(ihtimal): 0.06639

$$r^2 = 0.4027$$

$$r = -0.6346$$

Burada: X=Reel harcama/reel GSYİH oranı

Y= Kişi başına reel GSYİH

Hem yanılma ihtimalinin %5'den yüksek olması (0.0663)

hem de belirlilik katsayısının düşük olması nedeniyle yukarıdaki değişkenler arasında anlamlı bir ilişkiden söz edilemez.

g) Kişi başına reel kamu harcamaları ile GSHH artış oranı arasındaki ilişkinin analizi:

Regresyon Denklemi: $Y = -0.1687 + 0.000546X$
(0.000482)

Tahminin Standart Hatası: 0.2103

Probabilite(ihtimal): 0.29440

$$r^2 = 0.1550$$

$$r = 0.3937$$

Burada: X= Kişi başına reel kamu harcamaları

Y= GSMH artış oranı

Yanılma ihtimali oranının yüksek (0.2944) ve belirlilik katsayısının küçük olması ($r^2=0.1550$) nedeniyle söz konusu değişkenler arasındaki ilişki çok zayıftır.

h) Kişi başına reel kamu harcamaları ile kişi başına reel GSYİH arasındaki ilişkinin analizi:

$$\text{Regresyon Denklemi: } Y = 5216.6819 - 0.1991X \\ (0.9169)$$

Tahminin Standart Hatası: 399.6189

Probabilite(ihtimal): 0.8343

$$r^2 = 0.0067$$

$$r = 0.0818$$

Burada: X=Kişi başına reel kamu harcamaları

Y=Kişi başına reel GSYİH

Yukarıdaki değişkenler arasında bir ilişkinin varlığı söz konusu değildir. Çünkü yanılma ihtimali çok yüksek (0.8343) ve belirlilik katsayısı çok küçüktür.(0.0067)

2. DIŞ ÜLKELERDE KAMU HARCAMALARI

2.1. Sanayileşmiş Ülkeler

Sanayileşmiş 7 ülkenin 1984-1985 yıllarına ait kamu harcamaları ve bu harcamaların GSYİH içindeki payları şöyledir.

TABLO 9

Ülkeler	1984	1985
Kanada	48.5	49.0
A.B.D.	36.7	36.7
Japonya	32.5	32.6
Fransa	52.4	51.8
F.Almanya	48.5	47.8
İtalya	54.6	54.5
İngiltere	46.0	45.2
Ortalama	45.6	45.2

Kaynak : World Economic Outlook April 1985, IMF, s.109

Kamu harcamaları; cari ve yatırım harcamaları, kamu borçları faiz ödemeleri, transferler ve sübvansiyonları kapsamaktadır.

Tablo'da görüldüğü gibi sanayileşmiş ülkelerde 1984-1985 yılında kamu harcamalarının GSYİH içindeki payları genelde aynı trendi izlemiş ve sapmalar olmamıştır. Söz konusu ülkelerin harcama ortalamaları yaklaşık %45 dolaylarında olmuştur.

Kamu harcamaları en yüksek olan ülke %54.5 ile İtalya'dır. Fransa, yaklaşık %52 ile İtalya'yı izlerken 3. ve 4. sırayı yaklaşık %48 ile Kanada ve F.Almanya almıştır.

2.2. Diğer Ülkeler

1983 yılı itibarıyla diğer ülkelerde kamu harcamalarının GSYİH içindeki payları aşağıdadır.

Ülkeler	Yüzde Olarak
Belçika	56.3
Finlandiya	40.3
Yunanistan	38.3
Norveç	48.9
İsviçre	30.8

Yukarıdaki Avrupa ülkeleri ortalaması: 42.8
 OECD ülkeleri ortalaması : 41.7
 OECD Avrupa ülkeleri ortalaması : 49.5
 Avrupa ekonomik topluluğu ortalaması : 50.6

Yukarıda beş Avrupa ülkesinden kamu harcamasının GSYİH içindeki payı en yüksek olanı %56.3 ile Belçika ve en düşük olanı ise %30.8 ile İsviçre'dir.

Bütün bu sayısal veriler diğer ülkelerdeki kamu harcama paylarının gerek tek değerlendirme de gerek ülke grupları için yaklaşık %31-56 arasındaki değiştiğini göstermektedir. Türkiye'de söz konusu dönemde toplam kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı yaklaşık %23.1 düzeyindedir.

2.3. Bazı Dış Ülkelerde Kamu Harcamalarının Ekonomik Ayırımı

Ekonomik ayırımı göre kamu harcamaları; cari, yatırım ve transfer harcamaları olarak 3'e ayrılır. Gelişme süreci içinde başlangıçta cari ve yatırım payı yüksek, transfer payı düşük olmasına karşın, gelirlerin ileri düzeylerde olduğu ülkelerde ise transferler ağırlık kazanacaktır. Aşağıdaki tabloda bunun doğruluğu kanıtlanmaktadır.

TABLO 10

Harcamaları Ekonomik Ayırımı (%)

A: Gelişmekte Olan Ülkeler

Ülkeler	Cari	Yatırım	Transfer
Bolivya	52.5	14.2	33.3
Kore	37.8	24.8	37.4
Irak	21.8	59.7	18.5
Bangladeş	43.5	56.5	--
Yunanistan	60.1	17.9	21.9
Arjantin	44.7	31.3	24.0
Kolombiya	22.5	34.1	43.4
Ortalama	40.7	33.6	25.7

B:Gelişmiş Ülkeler

Ülkeler	Cari	Yatırım	Transfer
Belçika	22.9	9.3	67.8
Japonya	10.1	4.8	85.1
İngiltere	31.4	2.8	65.8
B.Almanya	38.2	4.2	57.5
Kanada	24.2	2.8	73.0
A.B.D.	39.2	10.8	50.0
Ortalama	27.7	5.8	66.5

Kaynak:BATIREL Ö.F.,a.g.e.,s.85

Gelişmiş ülkelerde transfer harcamaları diğer harcama kalemlerine nispeten daha fazladır.Gelişmiş ülkelerin transfer harcamaları ortalaması 66.5,cari ve yatırım harcamaları ortalaması ise sırasıyla 27.7 ve 5.8 dir.Gelişmekte olan ülkelerin transfer,cari ve yatırım harcamaları ortalaması ise sırasıyla;25.7,40.7 ve 33.6 dır.

Türkiye'de son beş yıldaki transfer,cari ve yatırım harcamaları ortalaması ise sırasıyla;40.9,39.15 ve 19.95'dir.Dikkat edildiğinde bu rakamların gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında bir konumda olduğu görülecektir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kamu harcamaları milli gelirin siyasal organlarca harcanmasına karar verilen kısmıdır ve üst sınırıda şüphesiz milli gelir kadardır. Bu çalışmada kamu harcamalarının 1927'den 1988 yılına kadar gelişimi ve kamu harcamalarının milli gelir içindeki nispi payı incelenmiştir. Ayrıca 1979-1988 arası kamu harcamalarıyla ilgili bazı değişkenler ile GSMH arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

1927'den 1988'e kadar olan uzun dönemde kamu sektörünün ekonomi içindeki yeri ve büyüklüğünün ne yönde bir gelişme gösterdiği tesbit edilmeye çalışılmıştır. Kamu harcamalarını cari fiyatlarla analiz ederken, kamu harcamalarını etkileyen ekonomik ve sosyal gelişme, fiyatlar ve nüfus artışı gibi faktörler dikkate alınmamıştır.

Sayısal veriler değerlendirildiğinde; 1927-1967 döneminde harcamaların GSMH içindeki payı yaklaşık yüzde "17-29" arasında değişmektedir. 1932-1941 döneminde ikinci dünya savaşının etkisiyle pay en yüksek düzeye çıkmıştır . Diğer taraftan 1948-1952 ve 1963-1967 dönemlerinde enflasyonun makul düzeyde olması harcama artışına bağlı yükselişler dolayısıyla "ikinci dünya savaşı sırasındaki sıçrama hariç" devamlı artış trendi gözlenmektedir.

1970-1988 döneminde ise GSMH içindeki harcama paylarının 1980'de 1970'e göre yaklaşık yüzde 27'den yüzde 32 ye sıçramasına karşılık, 1987'de %23 ve 1988'de %21'e düşmesi harcamaların daralma eğilimine girdiğini göstermektedir.

Yine 1970-1988 döneminde GSMH artış yüzdelerini, kamu harcamalarındaki artış yüzdeleri ile karşılaştırırsak; sadece 1975'de 1970 yılına göre ve 1983'de 1982 yılına göre kamu harcamaları artış hızının GSMH artış hızından büyük olduğu, diğer bütün yıllarda GSMH artış hızının kamu harcamaları artış hızından daha yüksek olduğu görülmektedir. Yine 1988'de 1983'e göre GSMH artış hızı harcama artış hızından yüksek olmuştur. Dolayısıyla bu durum, "Wagner'in GSMH'ya oranla kamu harcamalarının daha fazla arttığı hipotezinin" Türkiye için geçerli olmayacağını göstermektedir.

Halbuki uluslararası düzeyde yapılan bir incelemede 1950-1980 yılları arasındaki 31 yıllık periodda 63 ülkede yapılan nedensellik analizi sonunda Türkiyenin de içinde bulunduğu 5 ülkede Wagner hipotezini destekleyen nedensellik sonuçları bulunmuştur. Ülkemizde bir kısım bilim adamlarının yaptığı tespitlere göre 1970-1983 döneminde (1) ve 1983-1988 dönemindeki verilere dayanarak yaptığımız korelasyon analizinde Türkiye'de Kamu harcamaları ile GSMH arasında

(1) BATIREL Ö.F., a.g.e., s.106

önemli derecede anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu farklılık 1950-1980 döneminin 1970-1980 dönemine nispeten daha istikrarlı olmasından ve ilişkinin hesaplanmasında farklı yöntem ve verilerin kullanılmasından kaynaklanabilir.

1927-1988 yılları arasında kamu harcamalarının GSMH içindeki payları 1927 yılında %17.3 ile en düşük, 1977 yılında %41 ile en yüksektir. 1975-1980 yılları arasında kamu harcama paylarının en yüksek olmasının nedeni bu dönemde normal kamu gelirleri üzerinde harcama yapılması ve bu harcamaların açıktan finanse edilmiş olmasıdır. Oysa aynı dönemde GSMH'da reel bir büyüme gözlemek mümkün değildir. Bu dönem ekonomik istikrarsızlığın ve enflasyonun en yüksek olduğu dönemdir. Dolayısıyla bu dönemde kamu harcamalarındaki artış tamamen görünüşte bir artıştır. Bunun sonucu olarak da aynı dönemde Kamu harcamaları/GSMH oranı kamu harcamaları lehine artış göstermiştir.

Kamu harcamalarının GSMH içindeki payları konusunda ülkelerarasında karşılaştırma yapma ve genellemelere varma zor ise de dış ülkeler için son yıllarla ilgili olarak bazı ülkeleri içeren bir kesit verilmiştir. Veriler değerlendirildiğinde görüleceği üzere sanayileşmiş yedi ülkede(*) Kamu harcamaları GSYİH'nin yaklaşık %45'i ve diğer beş ülkede(**) 1983 yılı için yaklaşık % "31-56" arasındadır. Yine söz konusu 5 ülkenin ortalaması da yaklaşık % 43'dür. Diğer taraftan OECD Avrupa ülkeleri ortalaması

yaklaşık %50, OECD ülkeleri ortalaması %42 ve A.E.T. ülkeleri ortalaması da yaklaşık %51 düzeyindedir.

Türkiye'nin aynı dönemdeki Kamu harcamaları/GSMH oranı yaklaşık % 26 civarındadır. Bu verilere göre Türkiye gerek sanayileşmiş ve gerekse diğer ülkeler ile ülke topluluklarının tek veya toplu değerlendirmelerinin altında bulunmaktadır.

Kamu harcamaları ekonomik ayırımı tabii tutulduğunda; transfer, cari ve yatırım harcamaları ortalaması sırasıyla 41 , 39 ve 20 dir. Bu rakamlar daha önceki bölümde belirtildiği gibi transfer harcamaları ve yatırım harcamaları itibariyle A.G.Ü.'den büyük, cari harcamalar itibariyle ise küçüktür. Yine transfer harcamaları oranının gelişmiş ülkelere küçük, cari ve yatırım harcamaları oranının ise gelişmiş ülkelere büyük olduğu gözlenmektedir. Buradan Türkiye'nin ekonomik ayırımı göre A.G.Ü.'lerle gelişmiş ülkeler arasında bir pozisyonda olduğunu söyleyebiliriz.

Yapılan bu kıyaslamalardan transfer harcamalarının oranının gelişmiş ülkelere daha yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Fakat transfer harcamalarının yapısı da çok önemlidir. Örneğin, Türkiye'de iç ve dış borç faizlerinin transfer harcamalarının önemli bir bölümünü oluşturduğu göz

(*) Kanada, ABD, Japonya, Fransa, F. Almanya, İtalya, İngiltere
(**) Belçika, Finlandiya, Yunanistan, Norveç, İsviçre

önüne alınır, bu harcamaların refah düzeyini artırmadığı gibi kaynak israfına neden olduğunu dahi söylemek mümkündür.

Cari fiyatlarla kamu harcamalarında bir artış görülmekle beraber bunun en önemli nedenleri artan enflasyon ve transfer harcamaları payıdır.

Kamu harcamalarının artış oranıyla transfer harcamaları artış oranı ve toplam kamu harcamaları içindeki payı arasında yapılan korelasyon analizinde çok kuvvetli ilişki bulunmuştur. Yani, kamu harcamalarındaki artışın en büyük nedeninin transfer harcamaları olduğu anlaşılmıştır.

Sabit fiyatlarla incelendiğinde kamu harcamalarının genelde azalma eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Buna karşılık GSMH'nin sabit fiyatlarla son yıllarda artma eğiliminde olduğu anlaşılmıştır. Gerek kişi başına reel kamu harcamaları ile GSMH artış oranı arasında, gerekse kişi başına kamu harcamaları ile kişi başına GSYİH arasında yapılan korelasyon analizinde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Bu yüzden hem cari fiyat verileri hem de sabit fiyat verileri ele alınarak yapılan incelemede son 8 yılda kamu harcamalarının artış oranıyla GSMH artış oranı arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmadığından; Türkiye'de kamu harcamalarının iktisadi büyümeye önemli oranda etki ettiğini söylemek pek mümkün değildir.

Bütün bu verilerden sonra yatırımlar hakkında da şunlar söylenebilir:

Özellikle otonom yatırımları çarpan mekanizması ile milli geliri etkilediği bilinen bir gerçektir. Gerçekte son beş yıllık dönemi dikkate aldığımızda kamu harcamaları içindeki yatırım harcamaları oranının devamlı düşme eğiliminde olduğu gözelenmektedir. Şöyleki: Yatırımların toplam harcama içindeki payları yüzde olarak 1983'de 21.5, 1984'de 19.7, 1985'de 21.4, 1986'da 21.4, 1987'de 19.1, 1988'de 16.6 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemdeki yatırım harcamaları oranının ortalaması ise yaklaşık %20 olarak ifade edilebilir.

Oysa, aynı yıllarda transfer harcamaları oranı da yüzde olarak 1983'de 36.7, 1984'de 40.4, 1985'de 37.0, 1986'da 38.1, 1987'de 43.5 ve 1988'de 49.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlar transfer harcamalarının devamlı bir artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bu arada, cari harcamaların oranının da söz konusu dönemde azalma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Bundan dolayı son yıllarda yapılan kamu yatırımlarının milli gelirdeki artış üzerinde fazla bir etkisinin olmadığını söylemek mümkündür. Bununla beraber aynı dönemde iktisadi büyüme sağlanmış yani milli gelirden reel bir artış gerçekleşmiştir. Zaten 1983'den sonra iktidardaki hükümetin serbest rekabeti özendirilen ve özel kesim yatırımlarına ağırlık veren bir politika izlemesi, milli gelirden reel olarak görülen artışın önemli bir bölümüne özel kesim

tarafından yapılan yatırımların neden olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Bu bilgiler ışığı altında, kamu yatırımlarının çarpan mekanizması yoluyla gelir meydana getirici etkisi olmasına rağmen söz konusu harcamaların toplam kamu harcamaları içindeki payının azalma eğiliminde olması, büyüme ile toplam kamu harcamaları arasında bulunan sonuçları yani, Türkiye'de İktisadi Büyüme ile kamu harcamaları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı hipotezini doğrulamaktadır. (Başka bir deyişle söz konusu değişkenler arasında doğrudan bir ilişki olmadığı söylenebilir.)

Her ne kadar devletçe yapılan yatırımlar azalırken transfer harcamalarının artması genelde iyi görünmüyorsa da, transfer harcamalarının içindeki ekonomik transferler yani özel sektörü destekleyici nitelikteki transferlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini de gözden uzak tutmamak gerekir. Bu nedenle transfer harcamalarının etkisinin dolaylı bir etki olduğunu kolaylıkla söylenebilir.

Ayrıca vergi indirimi, vergi muafiyeti, vergi istisnası da, geniş anlamda kamu harcamaları kapsamında ele alındığında, bunların İktisadi büyümeyi dolaylı olarak etkilediği de bir gerçektir.

Türkiye'de enflasyonun nedenlerinden en ağırlıklı olanı, kamu gelir ve giderleri arasındaki farktan doğan kamu finansman açıkları olduğu bir gerçektir. 1988 yılında

yaklaşık 9 trilyon liralık cari, 12 trilyon liraya ulaşan yatırım ve transfer giderleriyle toplam olarak yaklaşık 21 trilyon liralık harcama gerçekleşmiş, buna karşılık yaklaşık 16 trilyon lira olarak gerçekleşen kamu gelirleri harcamaları karşılamaya yetmemiştir. Bu nedenle 5 trilyon liraya yaklaşan kamu kesimi finansman açığı ortaya çıkmıştır.

Söz konusu bu açık, kısmen borçlanmayla kısmen de hazineden hazineden alınan avanslarla, yani para basmak suretiyle kapatılmıştır.

Bununla beraber, borç taksitleriyle faiz ödemelerine giden payın, kamu harcamalarının büyük bölümünü oluşturduğu da açıktır. Yanlızca 1988 yılında dış borç ödemesi için bütçeden ayrılan harcama payı yaklaşık 4.2 trilyon liradır. Bu miktar toplam bütçe giderlerinin 1/4'inden fazladır.

K.i.T kuruluşları gelir açıklarını kapamak için sık sık zam yapma yoluna gitmişlerdir. Bu suretle K.i.T'lerin zarar etmeleri önlenmiştir. Hatta bir kısım K.i.T.'ler önemli ölçüde kar sağlamıştır. Ancak K.i.T.'lerin bu karları verimli çalışmalarından değil daha çok tekelci güçlerinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de son yıllarda kamu harcama politikasında yapılan en büyük hatalardan biri; kamu kesimi yatırım ve diğer harcamalarının gelir düzeyine göre ayarlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifadeyle, önce

yatırım ve cari harcamalar gerçekleştirilmiş, sonra gelir kaynağı yeterli olmayınca açık finansman yolları ya da zamlara baş vurulmuştur.

Gerçekleştirilen yatırımların genellikle alt yapı ve kısa sürede verimli olmayan harcamalardan oluşması finansman açığının büyümesine yol açmıştır.

Bu bakımdan Türkiye'de son yıllarda, ilerisini düşünmeden mikro düzeyde yapılan yatırım hataları, ekonomide makro düzeyde bir dengesizliğe neden olmuştur.

Son dönemde yapılan alt yapı ve diğer uzun vadeli yatırımların faturası toplumun geneline çıkartılmıştır. Bu nedenle alt yapıda gösterişli yatırımlar yerine, özellikle üretim kapasitesine etki edecek yatırımlarla toplumun eğitim ve sağlığını düzeltecek yatırımlara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Ayrıca yapılan işin kalitesine önem verilmesi, başlanılan işin bitirilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, ülkemizde kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasında önemli ölçüde bir nedensellik ilişkisini kurmak mümkün değildir. Aslında ülkemizde kamu harcamalarının gelişmiş ülkelere göre pek yüksek olduğu da söylenemez. Zira, gelişmiş ülkelerde kamu harcamalarının GSMH'ya oranı ortalama olarak %45 iken bu oran Türkiye'de ortalama olarak %35 dir. Buna rağmen, yani kamu harcamalarının Türkiye'de GSMH'nın düşük bir nispetini oluşturduğu halde, son

yıllarda yaşanan aşırı enflasyonun en büyük sebebi olarak yine kamu harcamalarının yüksekliği gösterilmektedir. Bunun en önemli sebebi kamu harcamalarının sağlam finansman kaynaklarına dayandırılmamasıdır. Kamu harcamaları için en sağlam finansman kaynağı vergi v.b. gelirlerdir. Türkiye'de vergi v.b. yolda sağlanan kamu gelirleri toplam kamu harcamalarını karşılayacak düzeyde değildir. Toplam vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı %20'nin altındadır. Bu oran gelişmiş ülkelerde %40'in üzerindedir. İşte bu nedenle, kamu harcamalarının sağlam finansman kaynaklarına dayandırılması, vergi ve benzeri gelirlerin kamu harcamaları altında kalması ve bu suretle doğan finansman açığının merkez bankası kaynaklarından karşılanmak istenmesi enflasyonun birinci nedenini teşkil etmektedir.

Bu durum karşısında alınması gereken tedbirleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- i. Kamu harcamalarında verimlilik ilkesine riayet etmek;
- ii. Harcama yerlerinin tespitinde fayda-maliyet analizi yapmak ve harcama yerlerini buna göre sıralamak;
- iii. Kamu finansman açıklarının kapatılması için, vergi gelirlerinin mutlaka artırılması yollarının araştırılması;
- iv. Kamu kesimi finansmanı için Merkez bankası kaynaklarına başvurmadan şiddetle kaçınılması;
- v. Kamu finansman açığından doğan enflasyonu hiçbir zaman ekonomik büyümenin maliyeti saymamak ve ekonomik büyüme ve

istihdamın geliştirilmesi için verimli özel yatırımları teşvik etmek;

vi.Kamu harcamalarında tasarrufa önem vermek ve israftan mutlaka kaçınmak gerekir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- AKDOĞAN, A., Kamu Maliyesi, Gazi Üniversitesi İİBF. Yayın No:34, Ankara, 1987
- ATAÇ, B., "Kamu Harcamaları Analizinde Pozitif Yaklaşım", Anadolu Üniversitesi İİBF.Dergisi, Cilt:5, Sayı:5, Eskişehir, 1987
- BATIREL, Ö.F., Maliye Politikası ve Gelişmekte olan Ülkeler, Marmara Üniversitesi, İİBF., İstanbul, 1984.
- BECK, M., "Toward a Theory of Public Sector Growth". Public Finance/Finances Publiques, Vol.34, No:2/1982,
- BIRD, R.M., "Wagner's Law of Expanding State Activity", Public Finance / Finances Publiques, Vol.26, No:1/1971
- BROWN, G.V., Jackson, P.M., Public Sector Economics, Oxford, 1980
- BULUTOĞLU, K., Kamu ekonomisine Giriş, 2.Basım, Temat Y. İstanbul, 1977
- DEVİRİM, F., Maliye Politikası, Dokuz Eylül Üniversitesi, İİBF. Yayın No:4, İzmir, 1983
- DIULIO, A.E., (GÖKRERE A.Y.), Makro Ekonomi, 1. Başkı, Türkiye Ekonomik Durumu Yayınları, Ankara, 1985
- DOMAR, E., "The Problem of Capital Accumulation", American Economic Review, December 1948
- DUE, J.F., Government Finance-An Economic Analysis, Third Edition, Yale University Press, USA, 1963

- GÖRGÜN, S., Maliye Politikası, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977
- HAGEN, E.F., The Economics of Development, Richard D. Irwin inc., Homewood, 1968
- HATİPOĞLU, Z., Makro İktisat Dış Ticaret ve Gelişme, Temel Araştırma A.Ş. Yay.No:11, İstanbul, 1987
- HAVEMAN, R.H., MARGOLIS J., Public Expenditures and Policy Analysis, Markham Publishing Co., Chicago, 1970
- HiÇ, Mükerrerem, Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayını No:243, İstanbul 1975
- İLKİN, Akın., Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi, 2. Baskı İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Yayını, No:453, İstanbul, 1979
- MİSHAS, A.N., "Wagner's Law of Public Expenditures: What is the appropriate measurement for a valid test", Public Finance/Finances Publiques, vol 30, No:1/1975
- MUSGRAVE, R.A., MUSGRAVE P.B., Public Finance in Theory and Practice, 2.Edition, Mc-Graw Hill, Kogakusha, Newyork, Tokyo, 1976
- MUSGRAVE, R.A., Fiscal Systems, Yale University Press, New Haven, 1969
- NADAROĞLU, H., Kamu Maliyesi Teorisi, 6. Baskı, Beta Yayınları No:50, İstanbul, 1985
- NADAROĞLU, H., "Maliye Politikası ve Türkiye'deki Uygulama", 1983'de Türk İktisat Sempozyumu, Marmara Üniversitesi, Yayın No:613, İstanbul, 1984
- ÖNDER, İ., Türkiye'de Kamu Harcamalarının Seyri:1927-1967, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını No:330, İstanbul, 1974

- RAM, R., "Causality Between Income and Government Expenditure: a Broad International Perspective" Public Finance/Finances Publiques, Vol 41, No:3/1986
- SAHNI, B.S., and B.Singh "On the Causal Direction Between National income and Government Expenditure in Canada", Public Finance/Finances Publiques, Vol 39, No:3/1984
- SAUNDERS, P., and F. Klau, "The role of Public Sector, Causes and Consequences of the Growth of Government", OECD Economic Studies, No:4/1985
- SAVAŞ, V., Kalkınma Ekonomisi, 2. Baskı, İİTİA, Nihat Sayar- Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:315/547, İstanbul, 1974
- SAYAR, N.S., Kamu Maliyesi, İİTİA, Nihat Sayar- Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, No:256, Sermet Matbaası, İstanbul, 1975
- SONMEZ, S., Kamu Ekonomisi Teorisi, Teori Yayınları, Ankara, 1988
- TURHAN, S., ÖNDER İ., ATAC B., Maliye Politikası, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fak. Yay. No:123, Eskişehir, 1986
- TÜRK, İ., Maliye Politikası, 5. Baskı, S. Yayınları, Ankara, 1983
- ÜLKENER, S., Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme, 6. Baskı, Der Yayınevi, İstanbul, 1980
- WILLIAMSON, J.G., "Public Expenditures and Devenue: An International Comparison", The Manchester School of Economics and Social Studies, Vol 29, 1961
- YAŞA, M., Kamu Maliyesine Giriş, İstanbul, 1973

34 ref.